

SÖZCELEME BELİRTİCİLERİ OLARAK *-Iyor* VE *-mAktA*

*Talat AKASLAN**

ÖZET

Bu çalışma *-Iyor* ve *-mAktA* fiilcil birimlerini günlük dildeki konuşmalar ve kendi kendine konuşmalar ile kurumsal ve akademik metinlerde-söylemlerdeki işleyişleri çerçevesinde sözcelsel bir yaklaşımla incelemektedir. Bu iki birim dilsel etkinliğin öznesinin iki farklı tasarımıyla sözcisini kurmasının, sözcisinin içeriğiyle ve muhatabıyla ilişkisini iki farklı nitelikte tasavvur etmesinin, iki ayrı sözceme tarzının (sözceme durumunun) belirticileridir: Sözcleyen içerikle ve muhatapla arasına mesafe koymadan bitmemişlik değerine sahip bir sözc kurduğu tasarımıyla (sözceme tarzında) *-Iyor*; mesafe koyarak bitmemişlik değerine sahip bir sözc ürettiği tasarımıyla ise *-mAktA* kullanır. *-Iyor* Türkçede mesafesiz bitmemişlik (non-accomplı de non distanciation), *-mAktA* mesafeli bitmemişlik (non-accomplı de distanciation) birimidir. Bu iki birim iki farklı sözceme tarzının, iki ayrı sözceme durumunun belirticileri olarak karşıtlık kurarlar ve *-Iyor/-mAktA* karşıtlığı sözcelseldir. *-Iyor* kullanımı içeriği kendine atfetme, kendi adına “konuşma” ve kişisel bir içerik ifade etme; “olay” anlatımı; “sen”-“ben” ilişkisinin olması; doğrudan anlatım; vb.; *-mAktA* kullanımı içeriği başkasına atfetme; bir başkası olarak-bir başkası adına “konuşma” ve kişisel olmayan bir içerik dile getirme; konu anlatımı (aktarmayla bilgilendirme); “sen”-“ben” ilişkisinin olmaması; dolaylı anlatım, vb. demektir. *-Iyor*la sözcleyen “içeriden bir göz”; bir anlatıcı; bir kişi; *-mAktA*yla “dışarıdan bir göz”; bir sunucu; bir raportör (gözlemleyen, kaydeden ve bildiren), bir otorite (soyutlaştırılmış kolektif bir kişilik)’dir.

Anahtar Kelimeler: Sözceme, sözcleyen, sözcelsel mesafe, içerikle ve muhatapla ilişki.

***-Iyor* AND *-mAktA* AS ENUNCIATIVE MARKERS**

ABSTRACT

This work examines the verb units *-Iyor* and *-mAktA* in the concept of their running in daily language dialogues and monologs and in academicals texts-speeches with a enunciative approach. These two parts are the markers of the two different qualities of forming the statement by linguistic subject, two different enunciation’s modes (enunciation’s states): The enunciator uses *-Iyor* when forming an unfinished statement in which he/she does not keep aloof (in enunciation style) with both content and addressee, when forming an unfinished statement in which he/she keeps aloof the enunciator uses

* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Bölümü, El-mek: talat.akaslan@deu.edu.tr

–*mAktA*. In Turkish –*Iyor* is the unfinished unit without aloofness and –*mAktA* is the unfinished unit with aloofness. These two parts are opposed as the markers of the two different enunciation modes (enunciation states) and the opposition between them is enunciative. Using –*Iyor* means “speaking for yourself” and expressing a personal content, attributing the content to yourself, “incident” narration, having a relationship of “me”-“you”; direct address etc.; using –*mAktA* means attributing the content to another, “speaking for another” and expressing a non-personal content, topic narration (informing by transfer) and not having a relationship of “me”-“you”; reported speech etc. The enunciator is an “internal eye”; a narrator; a person (an individu) with –*Iyor* whereas he is an “external eye”; a presenter; a reporter (observer), an authority (abstract collective personality) with –*mAktA*.

Key Words: enunciation, enunciator, enunciative aloofness, relationship with the content and addressee

0. Giriş

Daha önce yapılmış olan iki çalışmada (Akaslan 2000; 2011) –*Iyor* ve –*mAktA* fiilcil birimlerinin zamansal, görünüşsel, stilistik özellikleri ile temel işlevlerine ilişkin literatürdeki değerlendirmeler tartışılarak bu değerlendirmelerin tatmin edici olmadıklarına dikkat çekilmiş; her iki birimin kullanım özelliklerine ilişkin bazı belirlemeler yapılarak sözceme çerçevesinde önerilebilecek yeni bir açıklamanın ana hatlarına değinilmesiyle yetinilmiştir. Bu incelemede, anılan iki çalışmanın devamı olmak üzere, –*Iyor* ve –*mAktA*’nın işleyişini ve ikisi arasındaki temel işlevsel farklılığı sözceme açısından açıklamaya yönelik bir kuramsal yorumlama önerilecektir. Yorumlama Fransız dilbilimci Antoine Culioli’nin sözceme işlemleri kuramının (bkz: Culioli 1990; 1999a; 1999b; 2002; 2005) tarafımızca kişisel bir okuması çerçevesinde yapılacaktır¹.

Yer darlığından ötürü bu çalışma –*Iyor* ve –*mAktA* birimlerinin **günlük (karşılıklı) konuşmalar** (diyaloglar) ve **kendi kendine konuşmalar** (monologlar) ile **kurumsal ve akademik metinler-söylemlerdeki** işleyişinin-kullanımlarının yorumlanmasıyla sınırlı tutulacaktır. Yine yer darlığından ötürü *geliyormuş/gelmekteymiş*, vb. “bileşik çekimler” üzerinde durulmayacak, sadece *geliyor/gelmekte(dir)* türü “basit çekimler” ele alınacaktır.

1. Sorunun konuluşu: –*Iyor*/–*mAktA* karşıtlığı nerededir ya da –*Iyor* ve –*mAktA* ne belirtirler?

–*Iyor* ve –*mAktA* aynı zaman ve görünüş değerlerine sahip sözcelerde aynı olgunun ifade edilmesinde kullanılabilen iki dilsel birimdir:

(1) a. *Şu anda 93.3 HBB FM’i dinliyorsunuz* (HBB Kanalı)

b. *Şu anda FM İzmir yayını dinlemektesiniz* (Kanal 1).

(2) *“İki yıl önceki ayrılığın besteleriydi bu şarkılar biliyorum...”*

O şarkıları yaptığında bana söylemişti hatırlıyorum...

En yakın dostundan kazık yediğine inanmış, besteler yapmış, sözler yazmıştı farkındayım...

¹ Sözceme yaklaşımının genel bir sunuluşu için bkz: EK: SÖZCEME YAKLAŞIMI.

'Bu şarkıları sana yazdım' demişti bugün gibi **hatırlamaktayım...**

'Bir dargın bir barışık, aklım hep karmakarışık...' derken samimiydi **bilmekteyim...**'
(R. Muhtar, "Karar verdim ayrılmaya", *Sabah*, 25 Şubat 2006).

Ancak, aynı zaman ve görünüş değerlerine sahip sözcelerde aynı olgunun ifade edilmesinde kullanılabilmesi bu iki birimin eş değerli olduğu ve eş işleyişe sahip olduğu anlamına gelmez: -Iyor ve -mAktA kısıtlamalara maruz kalır² ve her zaman birbirinin yerine kullanılmazlar³. O halde, bu iki fiilcil birimi birbirinden farklı kılan, kullanımlarını belirleyen nedir? Bu birimler ne belirtirler? Bu birimlerin Türkçedeki temel işlevi nedir?

-Iyor ve -mAktA birimlerinin günümüz Türkçesindeki temel işlevi ne "şimdiki zaman", ne de "süreklilik" (sürme) belirtmektir. Fiilin türü (durum fiilleri/durum bildirmeyen fiiller) ya da stilistik ayrımlar (konuşma dili/yazı dili; senlibenli dil/resmi dil düzlemleri; formel bağlam/enformel bağlam, vb.) da bu iki birimin işlevini açıklamaz. Öyleyse, -Iyor/-mAktA farklılığı zamansal, görünüşsel ya da stilistik değildir. Gerçekten de, bu iki birim içsel olarak zaman değeri olmama, (özel bir şimdiki zaman eki olmama) ama gerek şimdiki zamandaki, gerek geçmiş zamandaki, gerekse de geniş zamandaki bir olguyu ifade edebilmeleriyle zaman bakımından ortak özellikler taşırlar ve karşıtlık ilişkisine girmezler⁴. Diğer yandan, bitmemişlik görünüşü değeri olan bu iki yapı aynı görünüş değerini ifade etmeleriyle de benzerlik gösterir ve görünüş bakımından da karşıtlık kurmazlar. Nihayet, dil düzlemleri (registres de langue) bakımından aralarında kesin sınırlar çizilemediğinden, yani aynı tür metinlerde-söylemlerde, aynı durumlarda-bağlamlarda kullanılabildiklerinden stilistik olarak da karşıtlık oluşturmazlar⁵.

Peki bu iki birim zaman, görünüş ve stilistik bakımından karşıtlık içinde değillerse, aralarında hangi bakımdan karşıtlık kurulabilir? -Iyor/-mAktA arasındaki temel işlevsel farklılık hangi nitelikte olabilir?

2. Hipotez (iddia): -Iyor/-mAktA karşıtlığı sözcelemseldir ve bu birimler iki farklı sözceleme tarzı belirticileridirler⁶

-Iyor ve -mAktA zamansal, görünüşsel ve stilistik olarak karşıtlık içinde değildirler ama sözcelemsel olarak; bir tasarımlama (représentation) ve öznel arası ilişkiler kurma etkinliği olan (Culioli 1990:14) dilsel etkinliğin **öznesinin sözcenin içeriğini ve öznel arası ilişkileri**

² Sözcemiyi -mAktA'nın 1. tekil, 2. tekil ve çoğul kişilerde ya da "demenin yapmak olduğu" edimfiillerle (*emret-, iste-, kutla-; söz ver-; yemin et-; rica et-, yalvar-, de-, ifade et-, sor-, uyar-, yasakla-, say-, inan-, öner-, affet-, ilan et-, açıkla-, duyur-, kına-, vb.*) kullanımı teorik olarak mümkün olsa da çok kısıtlıdır: ? *Emretmekteyim/Emretmekteisin/iz*; ? *İstemektesin/İstemekteyiz*; ? *İnanmaktasınız*; ? *Kutlamaktayım/Kutlamaktayız*; ? *Söz vermekteyiz*; ? *Demekteyiz*; ? *Yemin etmekteyim/etmekteyiz*; ? *İstemekteyiz*.

³ Sözcemiyi -mAktA gündelik hayattaki karşılıklı konuşmalarda ve kendi kendine konuşmalarda -Iyor yerine, -Iyor ise resmi belgelerde, vb. -mAktA yerine (hemen) hiç kullanılmaz.

⁴ -Iyor ile -mAktA arasında zaman bakımından var olan tek farklılık, gelecek zamandaki bir olgunun ifade edilmesinde -Iyor'un kullanılabilmesi, -mAktA'nın ise kullanılamamasıdır (*Yarın size geliyorum/*gelmekteyim*). Ancak, bu farklılık temel işlevleri zamansal olmayan bu iki birimin zaman düzleminde karşıtlık içinde olması için yeterli olmaz.

⁵ Burada sadece özü verilen bu belirlemeler; -Iyor ve -mAktA'nın zaman, görünüş ve stilistik bakımlarından kullanımları hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz: Akaslan 2000; 2011.

⁶ Bu hipotez daha önce Akaslan (1999)'da -Iyor ve -mAktA'nın işlevine ilişkin olarak formüle edilen hipoteze sadık kalmakla birlikte, o çalışma bu makaledeki inceleme için sadece bir hareket noktası oluşturmakta, söz konusu iki birim burada daha ayrıntılı ve sistematik olarak ele alınarak hipotez yeniden düşünülmekte ve yorumlama geliştirilmektedir. Öte yandan, bu çalışmada bu iki biçimbirim Morel, Yılmaz (2005)'teki yaklaşıma koşut, ancak, farklı argümanlarla ve kavramlarla yorumlanarak incelenmektedir.

Turkish Studies

tasavvur etme⁷, başka bir deyişle; **sözceleyenin sözcenin içeriğiyle ve onun üzerinden muhatabıyla kurduğu ilişkinin niteliği**⁸ bakımından karşıtlık oluştururlar.

–*Iyor* ve –*mAktA*’nın işleyişini, işlevini, kullanımını belirleyen; dilsel etkinlikte –*Iyor* ya da –*mAktA*’nın seçimini koşullandıran; ikisini birbirinden farklılaştıran ve aralarında karşıtlık oluşturan sözceleyenin dil dışı gerçekliği bir yüklemel ilişki olarak nasıl tasavvur ettiği, sözcenin kavramsal içeriğini ve özneler arası ilişkileri nasıl düşündüğüdür. Sözceleyenin “görüş”ü, bakış açısı, **özneliği**dir. Yani sözcenin içeriğiyle ve muhatabıyla kurduğu ilişkinin niteliğidir. Bu çerçevede, “söylediği şey”in kaynağı olarak kendini mi, yoksa bir başkasını mı gördüğü, içeriği kendine mi yoksa bir başkasına mı atfettiğidir. Bu anlamda, sözcenin içeriğine ve muhataplarına ilişkin pozisyonudur⁹.

Bu bakımdan, bu iki dilsel birim iki farklı dilsel tasarımlamanın; iki farklı sözceleme tarzının; sözceleyenin sözcenin içeriği ve muhatabıyla iki farklı nitelikte ilişki kurmasının, iki farklı sözcelemsel pozisyonun belirtecileri (sözceleme belirtecileri [marqueurs énonciatifs]’dirler). Dolayısıyla da bu iki birim iki farklı sözceleme tarzının, iki ayrı sözceleme durumunun belirtecileri olarak karşıtlık kurarlar ve –*Iyor*–*mAktA* karşıtlığı sözcelemseldir.

3. Kavramsal çerçeve (çözümlemenin temel kavramları)

Sözceleyenin sözcenin içeriğiyle ve muhatabıyla olan ilişkisi temel olarak iki biçimde gerçekleşir: **mesafe koymama** (non-distanciation) ve **mesafe koyma** (distanciation).

Mesafe koymama sözceleyenin sözcenin içeriğinin (sözcede verilen “bilgi”nin, sözcede “söylenen”in) kaynağı, oluşturucusu (concepteur) olarak kendini görmesi; içeriği, “bilgi”yi kendine atfederek (ait sayarak, mal ederek) yüklemel ilişkiyi tasavvur etmesi (sözceleme etkinliğinde bulunması, sözcenin kurması); bu anlamda içeriği üzerine alması, yükümlenmesi (prise en charge)’dir. Mesafenin bulunmadığı sözceleme tarzında sözceleyen, kendini içeriğin kaynağından ayırmaz ve kendini içeriğin kaynağıyla ve muhatabıyla aynı mekansal-zamansal alanda, aynı sözceleme durumunda tasavvur eder. Sözcenin içeriğiyle ve muhatabıyla arasına mesafe koymadığı sözceleme tarzında sözceleyen pozisyonu şudur: Özneliği öne alma-öznel davranma; özel-belli biri, X kişisi olarak ve kendi adına (kişisel olarak) “konuşma”; bireysel bir fikir belirtme-bireysel bir tavır alma; kişisel sorumluluk alma; söylediğine angaje olma; muhatapla kişisel ilişkisi-doğrudan teması (“sen”-“ben” ilişkisi içinde) olma.

Mesafe koyma ise sözceleyenin sözcenin kavramsal içeriğinin kaynağı olarak kendini değil, bir başkasını görmesi, içeriği başkasına atfederek yüklemel ilişkiyi tasarlaması; bu anlamda, içeriği yükümlenmemesidir. Mesafeli ilişkide sözceleyen, kendini içeriğin kaynağından

⁷ Zihinde canlandırma, kavramsal olarak oluşturma (représentation conceptuelle).

⁸ Sözceleyen bir başkasıyla ilişki kurarak dilsel etkinlikte bulunur, sözcenin kurar. Bu bakımdan, dilsel etkinlikte bulunmak somut (gerçek) ya da soyut (varlığı kurgulanan, hesaba katılan, hitap edilen) bir başkasıyla, bir muhatapla dolaysız (aynı sözceleme durumu [mekansal-zamansal alan] içinde bulunarak) ya da dolaylı (aynı sözceleme durumu içinde bulunmadan) bir ilişki içinde olmak demektir. Tüm biçimleriyle (sözlü ya da yazılı) dilsel etkinlik bir çift (un couple); bir sözceleyen ile bir muhatap arası etkinliktir. Muhatap karşılıklı konuşmalarda olduğu gibi etten kemikten bir başkası, sözceleyen konuştuğu gerçek bir kişi (enterlokütör) de olabilir; yazılı metin üretiminde ya da kimi sözlü söylemlerde olduğu gibi hitap edilen somut (gerçek) ya da soyut (kurgusal) kişiler (okuyucu, dinleyici) de olabilir; kendi kendine konuşmalarda olduğu gibi sözceleyen kendisi, daha doğrusu, “sözceleyendeki bir başka kişi”, sözceleyendeki diğer “ben” (“bir ben var bende benden içeri”), ya da “sözceleyendeki sen” de olabilir. Herhalükarda, sözceleyen muhatabıyla dilsel etkinlikle (sözce üreterek), dilsel etkinlik (ürettiği sözce) üzerinden ilişki kurar. Öyleyse, dilsel etkinlikte temel olan sözceleyenin sözcenin içeriğiyle ilişkisidir ve muhatapla ilişkisi içerikle ilişkinin kaçınılmaz ama dolaylı sonucudur. –*Iyor*–*mAktA* ilişkisi dolaylı olarak (sözcenin içeriğiyle ilişki üzerinden) muhatapla ilişki tarafından da belirlense de asıl olarak sözceleyenin sözcenin içeriğiyle ilişkisinin niteliğiyle belirlenir.

⁹ Daha somut olarak: Sözceleyen bir durum, olay, bilgi, vb., ve muhatapları karşısındaki konumlanışıdır. Dil, dilsel etkinliği üzerinden dış dünyayla, gerçeklikle kurduğu ilişkinin biçimidir.

ayırır ve kendini içeriğin kaynağıyla ve muhatapla aynı mekansal-zamansal alanda, ortak bir sözceleme durumunda tasavvur etmez. Mesafe koymada sözceleyen şöyle pozisyon alır: Öznelliği arka plana alma; birey, X kişisi olarak kendini ortaya koymama, salt kendi adına “konuşmama”, bir başkası olarak ve bir başkası adına “konuşma”; kişisel bir fikir belirtmeme-tavır almama; söylediğine angaje olmama; geriye çekilme (uzak durma, çekinceli davranma [rezerv koyma]); kişisel sorumluluk almama; başkasından aktarma (başkasına mal etme anlamında); muhatapla kişisel ilişkisi- doğrudan teması olmama.

Mesafe olgusunu: a. sözce (söyleme; “le dire”)/sözcenin içeriği (“söylenen”; “le dit”); b. içeriği üreten/içeriği söyleyen/içeriği alan; c. içeriği üretme yeri-zamanı/içeriği söyleme (sözceyi üretme, sözceleme) yeri-zamanı/içeriği alma yeri-zamanı ayrımları ve bunlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde düşünmek gerekir.

Bu bakımdan, tam olarak, mesafe koymamanın/koymanın üç düzlemi vardır:

a. Sözceleyen “söylediği”nin kaynağı olarak kendini/bir başkasını tasavvur etmesini (içeriği, kendine/bir başkasına atfetmesini), yani sözceleyen sözcenin içeriği karşısındaki pozisyonunu (yükümlenmesini/yükümlenmemesini) ifade eden **sözceleyen-içerik ilişkisi düzlemi**:

b. Sözceleyen içeriğin kaynağıyla ve muhatabıyla ilişkisini tasavvurunu, bunlar karşısındaki pozisyonunu; kendini içeriğin kaynağından ayırmasını/ayırmamasını (içeriğin kaynağı ile sözceleme kaynağının aynılığını/ayrılığını) ve aynı zamanda sözceleyen muhatabıyla doğrudan temasının-kişisel bir ilişkisinin olup olmasını ifade eden **kişiler arası ilişkiler düzlemi**;

c. İçeriği üretme yeri-zamanı, içeriği söyleme yeri-zamanı ve içeriği alma yeri-zamanının aynı olmasını/olmamasını, dolayısıyla da sözceleyen, içeriğin kaynağının ve muhatabın aynı sözcelemsel alanda bulunup bulunmamasını, yani sözceleyen mekansal-zamandaki konumunu ifade eden **mekansal-zamansal ilişkiler düzlemi**.

4. Yorumlama: -Iyor ve -mAktA'nın mesafe koymama/mesafe koyma belirticileri olarak işleyişi

-Iyor sözceleyen kendisi ile sözcesinin içeriği, kendisi ile muhatabı arasına mesafe koymadığı; yani sözcede verilen bilginin kaynağı olarak kendini tasavvur ettiği ve kendini muhatabıyla aynı mekansal-zamansal alanda düşündüğü, başka bir deyişle, kendine atfettiği bir “bilgi”yi ifade ettiği ve muhatabıyla yakınlık ilişkisi içinde olduğu dilsel etkinlikte (sözce üretiminde) kullanılır. Bu birimi kullanarak sözceleyen “*Ben, kaynağı ben olan bir bilgiyi; kendim oluşturduğum, kendime ait (kıldığım) bir içeriği ifade ediyorum ve söylediğimi üstleniyorum (içeriğe kefil oluyorum); içerikle doğrudan bağım var, onun için X kişisi (Ali, Ayşe, vb.) olarak, kendi adıma konuşuyorum ve senle de aynı yerdeyim; seninle doğrudan temas halindeyim-kişisel ilişki içindeyim, seninle aramda (duyuşsal-mekansal-zamansal) bir uzaklık bulunmuyor*” der. Demek ki, sözceleyen-içerik ilişkisi, kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde sözcelemsel bir **kopukluğun** (ayrılık, farklılık; décalage) olmadığı dilsel etkinlikte -Iyor kullanılır.

-mAktA sözceleyen kendisiyle sözcesinin içeriği, kendisiyle muhatabı arasına mesafe koyduğu; yani içeriğin kaynağı olarak bir başkasını tasavvur ettiği ve kendini muhatabıyla ortak bir sözceleme alanında düşünmediği; başka bir deyişle, bir başkasına atfettiği bir “bilgi”yi ifade ettiği ve muhatabıyla uzaklık ilişkisi içinde olduğu dilsel etkinlikte kullanılır. -mAktA kullanımıyla sözceleyen, “*kaynağı başkası olan, herhalükarda bireysel, salt şahsıma ait (kişisel) olmayan bir içeriği sunuyorum, aktarıyorum, dolayısıyla sözcemin içeriğine ilişkin kişisel bir sorumluluk almıyorum (içeriği yükümlenmiyorum), X kişisi olarak konuşmuyorum ve içeriği aktardığım*

muhabatım belli-özel biri değil, muhabatımla aynı yerde değilim; onunla aramda (duyuşsal-mekansal-zamansal) bir uzaklık var; kısacası, sözcemin içeriğiyle ve senle kişisel bir ilişkim-doğrudan bağım-temasım yok", der. Demek ki, sözcleyen-içerik ilişkisi, kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde kopukluğun olduğu sözceme etkinliğinde –mAktA kullanılır.

4.1. Günlük karşılıklı konuşmalar (diyaloglar) ve –Iyor/-mAktA

Evde aile içinde, sokakta, kahvede, okulda, işyerinde, vb.'de akraba-dost-arkadaş-tanış arası sohbetlerde ve daha genel olarak gündelik hayattaki konuşmalarda –Iyor kullanılır, –mAktA kullanılmaz:

- (3) a. - **Bakıyorum** senin de kafan karışık.
- Nasıl karışık olmasın ki!...
- b. * - **Bakmaktayım** senin de kafan karışık.
- Nasıl karışık olmasın ki!...
- (4) a. *Şuradan sıkıca tutuyorsun, bırakmıyorsun ama !*
b. * *Şuradan sıkıca tutmaktasın, bırakmamaktasın ama !*
- (5) a. *Vay be, nasıl da koşuyor!...*
b. * *Vay be, nasıl da koşmakta!...*
- (6) a. -*Bir işte çalışıyor mu kardeşin?*
- *Yok, çalışmıyor.*
- b. * - *Bir işte çalışmakta mı kardeşin?*
- *Yok, çalışmamakta.*

Halkın günlük konuşmalarında ya da senlibenli dil düzleminde (registre familier) –Iyor'un kullanılabilmesi, buna karşılık –mAktA'nın kullanılmamasının nedeni bu konuşmaların gerçekleştiği iletişim durumlarındaki, bağlamlardaki dilsel etkinlikte sözcleyeninin sözcenin içeriğiyle ve muhabatıyla arasına mesafe koymamasıdır.

Gerçek bir sözel iletişim durumundaki konuşucuların karşılıklı dilsel etkinliğinin (interlocution) söz konusu olduğu gündelik hayattaki konuşmalarda bir "yaşanmışlık", kişisel bir yaşantı (une expérience personnelle), şahsen yaşanan bir olgu, bu anlamda da "olay" anlatımı vardır: Sözcleyen kendisinin ya da başkasının yaşadığı, kendisinin ya da başkasının başından geçen somut ya da soyut bir gerçekliği (olay, durum, düşünce, duygu, izlenim, algı, yorum) olaylaştırarak, olay anlatır gibi anlatır, öyküler, öyküleştirebilir. Konuşma esnasında (o anda orada) kendi yaşadığını, kendi kişisel gerçekliğini dile getirir¹⁰. Sanki herşeyi birebir yaşar, herşey gözleri önünde cereyan eder, herşeye birinci elden tanık olur. Bu bakımdan, sözcleyen kaynağı kendisi olan bir bilgiyi, öznel bir gerçekliği dile getirir. Bu nedenle, bireysel bir kişilik, **X kişisi** (*Ali, Ayşe, Sevinç Teyze, Oğuz Abi*, vb.) olarak ve kendi adına, "ben" olarak konuşur, söylemiyle kendini öne çıkarır. Günlük konuşmalarda sözcleyeninin çoğunlukla 1. tekil kişi olarak konuşması bununla ilgilidir¹¹.

¹⁰ Kendi gördüğünü, kendi düşündüğünü, kendi hissettiğini, kendi algıladığını, kendi izlenimini, kendi yorumunu, herhalükarda kendi tasavvurunu yansıtır. Sözcleyen bir başkasının başından başka bir yerde-zamanda geçen bir olay, vb.'den söz etse bile, olup bitenin o anda (konuşma esnasında) kendi bilincindeki yansımasını dile getirir.

¹¹ Sözcleyen gündelik hayattaki karşılıklı konuşmalarda elbette "biz" diyerek de konuşabilir:

Demek ki, günlük konuşmalarda sözceleyen hem içeriğin kaynağı, hem de sözceleme kaynağıdır. Dolayısıyla içeriği oluşturanla sözceyi oluşturan aynıdır. Bu, aynı zamanda şu anlama gelir: İçeriği oluşturma yeri-zamanı ve sözceleme yeri-zamanı aynıdır. Ayrıca, alma (muhatapın “duyma”) yeri-zamanı da bunlarla çakışır. Başka bir deyişle, günlük konuşmalarda her şey hem sözceleyenin, hem içeriğin kaynağının, hem de muhatapının bulunduğu bir yerde-zamanda (üçü için de ortak bir “burda şimdi”de); ortak bir sözceleme alanı, sözceleme durumu içinde cereyan eder.

Öte yandan, günlük konuşmalar konuşucular arası bir ilişkiye (relation interlocutive), yani doğrudan birbirine hitap ederek, birbirini muhatap alarak konuşan; doğrudan temas halinde olan iki konuşucu arasındaki karşılıklı sözel üretme-alma (émission-réception) ilişkisine dayandıklarından sözceleyen muhatapıyla kişisel bir ilişki (“ben”-“sen” ilişkisi) içindedir ve ona tekil bir kişi olarak “sen” diye hitap eder¹².

Sonuç olarak, günlük konuşmalarda her düzlemde (sözceleyen-içerik ilişkisi; kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler düzlemleri) bir çakışma söz konusudur. Bu niteliklerinden ötürü gündelik hayattaki konuşmalarda hiçbir düzlemde sözcelemsel bir kopukluk (dekalaj) ve mesafe oluşmaz ve sözceleyen mesafe koymadan güncel ve bitmemiş olarak tasavvur ettiği olguları ifade etmek için –Iyor’a başvurur¹³.

(7) *Biz bu konuda senden farklı düşünüyoruz.*

Ancak, bu kullanımlarda “biz” sadece sözce öznesidir. Oysa konuşan, sözceleme öznesi (sözceyi üreten) yine “ben”dir: = Ben diyorum ki: “Biz bu konuda farklı düşünüyoruz.

¹² Sözceleyen elbette gündelik hayattaki karşılıklı konuşmalarda muhatapına “siz” diyerek de hitap eder:

(8) *Şuraya baksanıza iki adam kavga ediyorlar.*

(9) - *Şaka yapıyorsunuz herhalde... - Yoo, şaka yapmıyorum.*

(10) *Sizi çocukluğunuzdan beri tanıyorum.*

Ancak, (8) nolu sözcede olduğu gibi “siz” birden fazla belli-özel bireylerden oluşan bir grubu belirtir: “sen”+“sen”(“+sen”) ... “Siz”i oluşturan her kişi o an orada bulunan ve söz aldığı anda “ben” diyen, sözceleyenle “sen” diyerek konuşan bireysel kişiliklerdir. Dolayısıyla sözceleyen “siz” dediğinde de muhatapı aslında doğrudan temas ettiği, kişisel bir ilişki içinde olduğu birden fazla “sen”dir ve “sen”lere hitap eder.

Saygı ifade eden (9) ve (10) nolu sözcelerdeki “siz” kullanımında da sözceleyenin karşısında yine onunla aynı yerde-zamanda bulunan, doğrudan kişisel bir temas-ilişki halinde olduğu, doğrudan ona hitap ettiği tekil bir kişi (aslında “sen”) bir muhatap vardır.

¹³ -Iyor’lu bir sözce sadece şimdiki zamandaki değil, geçmişteki, gelecekteki ya da “geniş zaman”daki bir olguyu da ifade edebilir:

(11) *O gün sabah erkenden evden çıkmış durakta otobüs bekliyorum. Yanıma bir çocuk geliyor....*

(12) *Yarın sabah bir iş için Muğla’ya gidiyorum.*

(13) *Her sabah yürüyüş yapıyorum.*

(14) *Hemen televizyonu kapatıyorsun, odana gidip ödevini yapıyorsun, çabuk!...*

(15) *Hadi hemen gidiyoruz!...*

(16) *Bir haftadan beri onu görmüyorum.*

(17) - *Ne iş yapıyorsunuz? - Gazeteciyim.*

(18) *Bunu dünya alem biliyor.*

(19) *Oğluma iftira ediyorlar.*

(20) *Bu kadarı da fazla oluyor ama !*

(21) *Seni seviyorum.*

Ancak, “olay” gerçekte şimdiki zamanda (konuşma, sözceleme anında) cereyan etmese bile, sözceleyen o an orada, yani kendi şimdiki zamanında meydana gelmiş gibi tasavvur eder. -Iyor’lu bir sözcenin zamanı (“olay zamanı”) şimdiki zaman dışındaki bir zaman (geçmiş, gelecek, “geniş”) olabilir ama -Iyor’lu her sözce sözceleme anında oluşturulan bir içeriği, başka bir deyişle, sözceleyenin sözceleme anında, kendi *burda şimdi*’sinde cereyan ediyormuş gibi tasavvur ettiği bir olguyu anlatır. Hangi zamanda, hangi kişisel değerde olursa olsun, -Iyor’lu sözcenin değişmeyen özelliği sözceleyenin konuşurken cereyan ediyormuş gibi tasavvur ettiği, bu bakımdan da bitmemiş bir olguyu ifade etmesidir.

-Iyor yerine (11) nolu örnekte –DI, (12) ve (14) nolu örneklerde –AcAk, (13) nolu örnekte –A(I)r eki de kullanılabilir. Ancak, şimdiki zaman değerine sahip olmayan bu sözceelerde anılan ekler yerine -Iyor kullanılması “olay”a güncellik kazandırır, “olay”ı sözceleyenin alanına (menziline; *sphère*) yerleştirir. Yine diğer sözceelerde (ve genel olarak tüm –Iyor’lu kullanımlarda) -Iyor “olay”ı yaklaştırır, sözceleyenin günceline yerler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

–*mAktA*'nın günlük dildeki karşılıklı konuşmalarda, yani senlibenli dil düzleminde kullanılmamasının nedeni de mesafe kuran (ya da belirticisi olan) bir birim olarak bu birimin sözcileyenin içeriğinin kaynağı olarak kendini tasavvur ettiği; kişisel bir gerçeği, bir hikayeyi dile getirdiği; X kişisi olarak kendi adına konuştuğu; konuşucuların aynı sözcemele alanı içinde yer aldığı; doğrudan temas halinde olduğu; tekil kişiler (bireysel kişilikler; *Ali, Ayşe, amca, Hasan Bey*, vb.) olarak birbirlerine hitap ettikleri, birbirlerini muhatap aldıkları iletişim durumları; özcesi, sözcileyenin mesafe koymadan dilsel etkinlikte bulunduğu sözcemele durumu ile uyumsuzluk göstermesidir.

4.2. Kendi kendine konuşmalar (monologlar) ve –*Iyor/-mAktA*

Türkçenin diğer tüm fiilcil birimlerinin çok rahat kullanılabilirdiği, sadece –*mAktA*'nın kısıtlandığı dilsel etkinlik alanlarından biri gündelik hayattaki başkasıyla karşılıklı konuşmalar ise, diğeri kendi kendine konuşmalardır. Kendi kendine konuşmalarda –*Iyor*'un kullanılabilmesi ama –*mAktA*'nın kullanılmamasının nedeni de bu iç konuşmaların da dış (karşılıklı) konuşmalar gibi sözcileyenin sözcenin içeriğiyle ve muhatabıyla arasına mesafe koymadan sözcemele etkinliğinde bulunduğu sözcemele durumlarında üretilen dilsel ürünlere dayanmasıdır.

Karşılıklı konuşmalar gibi kendi kendine konuşmalar da “söylem”dirler. Karşılıklı konuşmalar “dış söylem” (*discours extérieur*), kendi kendine konuşmalar “iç söylem” (“*discours intérieur*”)’dirler. Ya da, kendi kendine konuşmalar içselleştirilmiş başkasıyla konuşmalar (*dialogues intériorisées*), başkasıyla konuşmalar da öncelikle dışsallaştırılmış kendi kendine konuşmalar (*monologues intériorisées*)’dir. Bu bakımdan, günlük karşılıklı konuşmalar ile kendi kendine konuşmaların sözcemele “mekanizması”, doğası özünde aynıdır ve 4.1’deki yorumlama ana hatlarıyla kendi kendine konuşmalar için de geçerlidir.

Karşılıklı konuşmalar gibi kendi kendine konuşmalar da bir ikili sözcileyen (*couple énonciateur*) arası dilsel etkinliktir ve “ben-“sen” arası bir ilişkiye dayanır. Ancak, günlük hayattaki karşılıklı konuşmalarda sözcileyenin muhatabı (“sen”) gerçek bir konuşucu, etten kemikten bir başkası iken¹⁴, kendi kendine konuşmalarda sözcileyenin muhatabı yine kendisidir, ya da sözcileyenin kendisindeki diğer “ben” (“bendeki diğer ben”, “diğer kendisi”)’dir, daha doğrusu “bendeki sen”dir¹⁵. Kendi kendine konuşmalarda sözcileyen ikili bir sözcileyendir. Sözcileyen ve muhatabı aynı yerde-zamanda yer alırlar ve aralarında doğrudan temas vardır. Sözcileyen muhatabıyla kişisel bir ilişki içindedir ve “ben” olarak “söz alarak” ona “sen” diye hitap eder; kişisel bir içerik (kendi içeriğini) ifade eder. Herhalükarda bilginin kaynağı sözcileyendir; içeriği oluşturanla içeriği “söyleyen” aynıdır. Gerek içerikle ilişki, gerekse de kişiler arası ve mekansal-zamansal ilişkiler bakımından çakışma olmasından ötürü de mesafe, sözcemele kopukluk bulunmaz ve sözcileyen –*mAktA*'dan kaçınarak –*Iyor* kullanır.

4.3. Kurumsal metinler-söylemler ve –*Iyor/-mAktA*

4.3.1. –*mAktA*'lı kurumsal metinler-söylemler

Resmi (devlete ait) ya da gayri resmi (özel) kurum, kuruluş ve makamların (siyasi parti, sendika, örgüt, dernek, vakıf, kulüp, ticari işletme, firma, vb.’nin) yazışmalarında,

¹⁴ Ancak, her konuşmada sözcileyenin muhatabı konuştuğu kişi, gerçek bir eş konuşucu (*co-locuteur*) olmayabilir. Örneğin bir yetkili (bakan, vb.) bir mülakat esnasında karşısındaki gazetecinin sorularına cevap verirken muhatabı (hitap ettiği) gerçekte gazeteci değil; kamuoyu, vb. olabilir, kamuoyunu, vb.’yi hedefleyerek cevabını oluşturabilir ((30) nolu örneğe bakınız). Ya da televizyondaki bir açık oturum esnasında sözcileyenin muhatabı gerçekte orada bulunan program sunucusu ya da katılımcılar-dinleyiciler olmayabilir, kamuoyu, herkes, vb. olabilir. Burada belirleyici olan sözcileyenin gerçekte kiminle konuştuğu değil, kime konuştuğudur.

¹⁵ Başka bir deyişle, günlük karşılıklı konuşmalarda sözcileyenin muhatabı “dış(arıdaki) ‘sen’” (benim dışımdaki “sen”), kendi kendine konuşmalarda “iç(erideki) ‘sen’” (benim içimdeki “sen”)’dir.

açıklamalarında, duyurularında, ilanlarında çoğunlukla; resmi ya da gayri resmi kurumları, kuruluşları, makamları temsil eden kişilerin (yönetici, sorumlu, yetkili, ilgili, temsilci, sözcü, vb.'nin) yazılı ya da sözlü söylemlerinde (politik ve yönetsel metinlerde-söylemlerde) sıkça –mAktA kullanılır:

(22) *Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) kamu misyonu üstlenmiş, kar amacı gütmeyen, uzmanlaşmış özel bir kuruluştur. [...] 15 üyeden oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir* (“Kısaca TTGV”, <http://www.ttgiv.org.tr/tr/blog>).

(23) *[...] Vehbi Koç Vakfı Amerikan Hastanesi'nden yapılan yazılı açıklamada, İlhan Selçuk'un sağlık durumu hakkında bilgi verildi. Açıklamada “Operasyonun tıbbi gereklileri, içeriği ve olası riskleri kendisi ile yakınlarına ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Sağlık durumunun elvermesi koşulunda Selçuk'un 14 Nisan pazartesi günü ameliyat olması planlanmaktadır”* denildi (“İlhan Selçuk Ameliyata”, *Radikal*, 11.04.2008).

(24) *Türk Kızılayı Genel Başkanı Ahmet Lütfi Akar, bir bağışçının verdiği kan nedeniyle HIV bulaşan 2 kişinin yaşamını kaybettiği olay ile ilgili açıklamalarda bulundu. Akar, “Bağışçının ilk bağışı sırasında HIV enfeksiyonunun ‘Pencere döneminde’ olduğu bu nedenle laboratuvar testlerinin negatif bulunduğu ancak, 6 ay sonra gerçekleşen ikinci bağışına kadar HIV virüsü ve belirteçlerinin testlerde saptanabilir düzeye gelmesinden dolayı testlerin pozitifleştiği anlaşılmaktadır”* dedi (“Kızılay Genel Başkanı'ndan Hiv Enfeksiyonu Açıklaması”, <http://www.sondakika.com/haber-kizilay-genel-baskan-ndan-hiv-enfeksiyonu-3347198/>, 09.02.2012).

(25) *“Bu amaçla İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğümüz 13 Şubat tarihinden itibaren [...] kozmetik ürünlerle ilgili istenmeyen etki bildirimlerini kabul etmektedir.*

Bakanlığımızın adı kullanılarak 'Sağlık Bakanlığınca onaylıdır', [...] gibi ibarelere ve Bakanlık logosunun kullanıldığı kozmetik ürünlerin reklâm ve tanıtımlarına itibar edilmemesi, bu tür reklam ve tanıtım yapan kişi ve firmaların Bakanlığımıza ve İl Sağlık Müdürlüklerine bildirilmesi büyük önem arz etmektedir.” (“Sağlık Bakanlığı Bu Ürünlere Karşı Uyardı”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 2012).

(26) *Modern yönetim tekniklerinin uygulandığı bir ortamda çalışacak, hırsını, enerjisini ve vaktini bu işe ayıracak, yeni ekip arkadaşları aramaktayız* (Bir özel ticari firma ilanı, *Milliyet*, 13 Ocak 1995).

(27) *Arkadaşlar Frankofoni kulübü olarak bu yıl yine bir gezi planlamaktayız.*

[...]

[...] ücretlerin en geç haftaya Perşembe toplanmış olması gerekmektedir.... (Hamza Çınar, Frankofoni Kulübü Başkanı).

(28) *Bu görevler sadece yargıya ait değildir. Devletin başka merci ve makamları da vardır. Bu makamların başında da cumhurbaşkanı gelmektedir* (D. Baykal, *Samanyoluhaber.com*, 4 Eylül 2010).

Üreticisi kurum, vb., kurum temsilcisi ya da kurumsal bir kimliğe sahip biri olan metinlerde-söylemlerde –mAktA'nın tercih edilmesinin nedeni bu tür metinlerin-söylemlerin

Turkish Studies

üretiminde sözcüleyenin çoğunlukla sözcüsünün içeriğiyle ve muhatabıyla arasına mesafe koymasındır.

Her şeyden önce, *-mAktA*'lı kurumsal metinlerde-söylemlerde bireysel bir sözcüleyen¹⁶ değil, kolektif bir sözcüleyen¹⁷ söz konusudur. (24), (27) ve (28) nolu sözcelerde olduğu gibi sözcüleyen tekil bir kişi olsa bile, kişisel bir kimlikle (şahsi olarak) değil, kurumsal bir kişilik¹⁸ olarak hitap etmektedir. Bu nedenle, *-mAktA*'lı bir metnin-söylemin üreticisi sadece adıyla (*Deniz, Hamza, Ahmet Abi, Ayşe Teyze, Özcan Amca*, vb.) değil, ad-soyadıyla (*D. Baykal, Hamza Çınar, Ahmet Lütfi Akar, Ayşe Temiz, Özcan Yazıcı*, vb.) anılan biridir¹⁹. Demek ki, *-mAktA*'lı kurumsal metinlerde-söylemlerde sözcüleyen gerçek bir kişi, bir birey değildir, soyutlaştırılmış, kolektif-tüzel bir kişiliktir. Bu kolektif-tüzel kişilik kurum, kuruluş, makam, vb. adına ve bir yönetici, yetkili, temsilci, otorite, vb. olarak sözcüsünü kurar. Tekil bir kişi olsa bile şahsı adına “konuşmaz”, salt kendi şahsının değil, kurumun, vb.’nin; bunların yönetiminin, yöneticisinin görüşünü, düşüncesini, vb. ifade eder. Bireysel (şahsi) değil, kurumsal bir içerik dile getirir, bir başkası olarak ve bir başkası adına “konuşur”. Bu bakımdan, *-mAktA*'lı kurumsal metinlerde-söylemlerde sözcüleyen bir *sözcüdür*. Aslında bir başkasının, otoritenin “söz”ünü, içeriğini aktarır. Demek ki, sözcüleyen kendi oluşturmadığı bir içeriği ifade eder (içeriği aktarır ama kişiselleştirmez). İçeriğin kaynağı sözcüleyen değil, bir başkasıdır. Bu bir başkası da bir birey(sel kişilik) değildir, yani kişileştirilmemiş (“impersonnelle”) bir kaynaktır. Sonuçta sözcüleyen kişisel (personelle) olmayan bir gerçeği belirtir. Dolayısıyla, öznel değil, nesnel bir içerik söz konusudur. Onun için de kişisel bir sorumluluk almaz, yükümlenmez. Kişi olarak kendisini geriye çeker, öznelliğini parantez içine alır, kişi olarak temsilcisi olduğu kurum, makam, otorite, vb.’nin arkasında kaybolur, söyleminin arkasında gizlenir. Kurumsal metinlerde-söylemlerdeki *-mAktA*'lı kullanımlarda sözcülerin sıklıkla kolektif, bu bakımdan da belirsiz (belli biri olmayan) soyut kişilikleri ifade eden öznesiz ve kişisiz (kişisi belirsiz) edilgen 3. tekil kişide ((23)-(24) nolu örnekler) ya da 1. çoğul kişide ((26)-(27) nolu sözcüler)²⁰ kurulması bu nedenledir.

Öte yandan, *-mAktA*'lı kurumsal metinlerde-söylemlerde bir yaşamışlık, kişisel bir yaşantı (öykü); sözcüleyen ile muhatabının ortak “bura şimdi”sinde cereyan eden, her ikisinin birlikte yaşadığı bir “olay” anlatımı yoktur. Bu tür metinlerde-söylemlerde **“konu” anlatımı**; kişisel alana girmeyen bir hususun, olgunun “rapor edilmesi” vardır: Sözcüleyen başka bir yerde-zamanda (daha önce) oluşturulan bir içeriği başka bir yerde-zamanda bulunan muhatabına bildirir, duyurur, haber verir, açıklar, vb., yani iletir. Salt bir *bilgi aktarımı* yapar, bilgilendirir²¹. Sözcüleyen bir (“olay”) anlatıcı(sı) değil, bir duyurucu, bildirimci, bilgi iletici, aktarıcı, aracıdır. Bu anlamda dolaylı anlatım vardır.

¹⁶ Özel bir birey, bireysel bir kimliğe sahip biri, X kişisi (*Hamza, Deniz, Ahmet Abi, Ayşe Teyze, Özcan Amca*, vb.).

¹⁷ Kurum, kuruluş, makam ya da bunları temsilen, bunlar adına “konuşan” biri (yetkili, ilgili, sözcü, vb.).

¹⁸ Kızılay Genel Başkanı; Frankofoni Kulübü Başkanı; CHP Genel Başkanı, siyasi lider.

¹⁹ Gerçekten de *-mAktA*'lı bir metinden önce “*Ali dedi (ki)...*” gibi bir ibare yer almaz. Ad-soyadı zikredilerek “*Ali Şeker şöyle dedi/Ali Şeker tarafından yapılan açıklamada şöyle denildi: ‘...’*” gibi bir ibare bulunur. Metinden sonra da sadece ad (“*Ali*”, vb.) değil, ad-soyadı (“*Ali Şeker*”, vb.) ya da kurum, kuruluş, makam, vb. adı yer alır.

²⁰ Bu tür metinlerde-söylemlerde 1. çoğul kişi “biz”, içinde sözcüleyen de tekil bir birey (“ben”) olarak bulunduğu birçok “ben” (özel kimliği olan, belli bir kişi)’den oluşan bir topluluğu-grubu belirtmez, kimliği belirsiz birden fazla kişiden oluşan bir topluluğu belirtir. “Ben”-“sen” ilişkisinin olmadığı bu tür sözcülerdeki “biz”de “konuşan” bir “ben” ve doğrudan hitap ettiği “bir “sen” yoktur. *-mAktA*'lı kullanımlarda sözcüleyen 1. çoğul kişi olarak “biz” diyerek “konuşur” ama bu “biz” belirsiz kolektif bir kişilik (topluluk, grup, herkes, vb.)’tir. Sözcüleyen “biz” dediğinde “ben” olarak pozisyon almaz. Muhatap “o”-“onlar”dır ve “o”-“onlar” da belirsizdir (“herkes”, vb.).

²¹ Bu tür metinlerde-söylemlerde sıklıkla *-mAktA*'nın *-Dir* biçimimini ile birlikte kullanılmasının nedeni de budur. Bilindiği gibi *-Dir* biçimimini bilgisel (bir konuda bilgilendirmek üzere oluşturulmuş) metinlerin-söylemlerin vazgeçilmez birimidir ve sadece *-mAktA*'yla değil, *-mİş* ve *-AcAK*'la da kolektif bir sözcüleyen bilgi aktardığı (bir bildirimde bulunduğu) sözcülerde bu birim kullanılır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Bu, aynı zamanda bir yandan, bilgiyi oluşturanla bilgiyi bildirenin (içeriğin kaynağıyla sözceleme kaynağının) farklı kişilikler olması; diğer yandan ise, bunların aynı yer-zamanda bulunmaması, dolayısıyla da içeriği oluşturma yeri-zamanı, üretme yeri-zamanı ve söyleme (sözceleme) yeri-zamanının aynı olmaması anlamına gelir.

Nihayet, *-mAktA*'lı kurumsal metinlerde-söylemlerde soyutlaştırılmış kolektif kişilik (sözceleyen) yine soyutlaştırılmış kolektif bir kişiliğe²² (muhabata) hitap eder. Sözceleyen gibi muhatap da şahsi kimliğiyle görünen, özel, belirli, somut bir birey, bir kişi (X kişisi, *Ali*, *Fatma*, *Gülnaz Abla*, vb.) değildir. Sözceleyen şahsen muhatap olmadığı (şahsi kimliği ile hitap etmediği), kişisel bir ilişki içinde olmadığı; çoğu zaman kişi olarak tanımadığı, görmediği, kendisiyle aynı yerde bulunmayan; dolayısıyla doğrudan temasının olmadığı kolektif-çoğul (bu anlamda kimliği belirsiz) bir kişiliğe, bir muhabata hitaben dilsel etkinlikte bulunur. Bu niteliğinden ötürü de *-mAktA*'lı kurumsal metinler-söylemlerin üretiminde doğrudan “sen”-“ben” ilişkisine yer olmaz ve bu tür bir ilişkiyle kurulan sorulama (interrogation), emretme (injonction) ve ünleme (exclamation) sözceleri bu tür metinlerde-söylemlerde kurulmaz²³.

İşte *-mAktA*'lı kurumsal metinlerin-söylemlerin her düzlemde (içerikle ilişki, öznel arası ilişkiler; mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde) sözcelemsel bir kopukluk oluşturan bu özellikleri sözceleyenin mesafeyle bu tür metinleri-söylemleri üretmesine yol açar.

4.3.2. –Iyor’lu kurumsal metinler-söylemler

Çoğunlukla kolektif bir sözceleyenin içerikle ve muhatapla arasına mesafe koyarak dilsel etkinlikte bulunmasıyla üretilen kurumsal metinlerde-söylemlerde *-Iyor* kullanımı kısıtlıdır. Ancak, sözceleyen gerçekte kurumsal bir kimliği olmakla birlikte bir birey, öznel bir kişilik olarak görünmek, X kişisi olarak kendini öne çıkarmak; içeriği kişiselleştirmek, şahsına mal etmek, kendi şahsı adına “konuşmak” istediğinde; söylediğine angaje olduğunda, içeriği yükümlendiğinde *-Iyor*’a başvurur:

(29) *Türk Ulusu'nun esaretini özgürlüğe dönüştüren Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ve kahraman Türk Ordusu'nun 30 Ağustos Zaferi'nin 88. yıl dönümünü kutluyorum. Hasan KARABAĞ, Bayraklı Belediye Başkanı (bir ilan, Yeni Asır, 30 Ağustos 2010).*

(30) [...] *Kadına şiddetin önlenmesi yasasıyla kadının dayak yemesinin hemen önlenemeyeceğini kaydeden [Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin], “Yasa çıktı sabah bu işler düzelmeyecek. 74 milyonun toplumun bilincinin güçlenmesi gerekiyor. Hepimizin insan hakkına saygılı olacak zihinsel dönüşüm gerekiyor. Zihinsel dönüşüm zaman zaman Ağrı Dağı'nı oynatmaktan bile zor. Diyanet İşleri, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay ile seferberlik yürüteceğiz. Kafalardaki zihinsel mayınları patlatmaya çalışıyoruz.” ifadelerini kullandı. (“Vicdanlara merhamet kelepçesini takmalıyız”, yenisafak.com.tr/politika/?t0=10.03.2012&i=371894, 10 Mart 2012).*

(31) *“12 Eylül’de vatandaşı tehdit olarak gören anlayış sandığa gömülüyor. Millet, fişlenmeye son verecek anayasa değişikliğine EVET diyor” (Bir siyasi parti ilanı. Taraf, 30 Ağustos 2010).*

(29) nolu sözcüde sözceleyen “belediye başkanı” ünvanını taşısa bile kişisel kimliğini “belediye başkanı” kimliğinin önüne çıkararak, “HASAN KARABAĞ (ve belediye başkanı)”

²² Herkes, kamuoyu, belli bir kitle, kesim, gurup, dinleyiciler, izleyiciler, okurlar, vb.

²³ Oysa “sen”-“ben” ilişkisinin olduğu günlük konuşmalarda ve kendi kendine konuşmalarda bu tür *-Iyor*'lu sözceler rahatlıkla üretilir.

olarak hitap etmektedir. Nitekim bu sözcedeki ilan doğrudan kurum, makam, Bayraklı Belediyesi (Başkanlığı), yani kolektif-tüzel bir kişilik adına verilmiş bir ilan değildir, “Bayraklı Belediye Başkanı da olan Hasan Karabağ” adına verilmiş bir ilandır. İlanda “konuşan”, sözcileyen Bayraklı Belediyesi (Başkanlığı) değil, öznel bir kişilik olarak Bayraklı Belediye Başkanıdır, bir kişi olarak Hasan Karabağ’dır²⁴. Hasan Karabağ burada kendi adına, “ben’ diyerek konuşmaktadır” ve sözcce etken çatıdadır (*kutluyorum*)²⁵. Başka bir deyişle, sözcileyen 1. çoğul kişi “biz” ya da “belirsiz” bir 3. kişi olarak “konuşan” kolektif bir sözcileyen değil, 1. tekil kişi olarak “konuşan” bireysel bir sözcileyendir. Böylece sözcileyen kaynağı kendisi olan bir içeriği ifade etmektedir. 1. tekil kişiyle ve adını kullanarak içeriği kişiselleştirmektedir, bireyselleştirmektedir. Öte yandan, ve en önemlisi, sözcileyenin kişisel bir angajmanla ifade ettiği ve onayladığı, benimsediği bir içeriği olan bir ilan söz konusudur. Sözcileyen söylediğini kuvvetle yükümlenmekte, taraf olarak davranmaktadır. Gerek sözcenin sözdizimsel yapısı (sözcenin etken çatıda oluşu), gerekse de çok güçlü olumlu duygu, kişisel değer yargısı ifadesi olan sözlüksel öğelerin (“*esaretini özgürlüğe dönüştüren*”; “*Ulu Önder*”; “*kahraman Türk Ordusu*”; “*30 Ağustos Zaferi*”; “*kutluyorum*”) varlığı sözcileyenin söylediğine angaje olduğunun, içeriği yükümlendiğinin, kişisel bir tavır sergilediğinin göstergeleridir. Kişisel angajman, öznellik, kişisellik de sözcileyenle içerik arasında mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Gerçekten de, bu metinde, yukarıdaki (22)-(28) nolu örneklerin tersine, başka bir yerde-zamanda bir başkası tarafından üretilen bir bilginin sözcileyen tarafından başka bir yerde-zamanda olan kişilere duyurulması, vb., bir bilgi aktarımı (dolaylı anlatım), yani bir bilgilendirme²⁶ yoktur. Bu nedenle, sözcde –*Dir* kullanılmamıştır Bir milli bayram gününün yıldönümü için tebriklerini sunma, bu vesileyle sözcileyenin herkes ama her şeyden önce *kendisi için* çok özel bir yeri olan bir “olay”ı (“*Türk Ulusu’nun esaretini özgürlüğe dönüştüren [...] 30 Ağustos Zaferi*”ni), bir kişiyi (“*Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk*”ü) ve bir kurumu (“*kahraman Türk Ordusu*”nu) şükranla anması, yüceltmesi vardır. Dolayısıyla, bireysel alana girenin, kişisel bir gerçekliğin (düşünce, duygunun) ifadesi söz konusudur ve sözcileyen içerikle arasına hiçbir mesafe koymamaktadır.

Ayrıca, 30 Ağustos Zaferi’nin herkes için olumlu anlamı olmasının sağladığı yakınlaştırma da kişiler arası ilişkiler düzleminde sözcileyenin gerçek hayatta kurumsal bir kimliğinin olmasından kaynaklanabilecek mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Tüm ulusa aynı güzel duyguları yaşatan, ortak ulusal bağları ve değerleri ifade eden bir bayram kutlamasının söz konusu

²⁴ Aşağıdaki haberin son sözcüsü, kamusal kimliği olan birinin şahsi (öznel bir kişilik) olarak “konuşabildiğinin” açık bir kanıtıdır: Bir belediye başkanı ilçesinde vuku bulan bir olaya ilişkin birtakım değerlendirmelerde bulunduktan sonra sözlerini “*Belediye başkanı olarak bu benim şahsi fikrimdir*” diye tamamlamaktadır:

“*ISPARTA’nın Yalvaç İlçesi’nde kendisine tecavüz eden Nurettin Gider’i öldürdükten sonra başını keserek köy meydanına atan Nevin Y. ye, Belediye Başkanı Demokrat Partili Tekin Bayram’dan destek geldi. [...] Amacının suçu ya da suçluyu övmek olmadığını belirten Başkan Bayram, "Ahlaki yönden baktığımız zaman bir insanın başının kesilmesi, adam öldürmek doğru olmasa da Nevin Y., namusunu korumak için cinayeti işlemiş. Türk ve İslam kadınının gerçekten yapması gerekeni yaptığı kanaatini taşıyorum. Belediye başkanı olarak bu benim şahsi fikrimdir" diye konuştu.*” (<http://haber.stargazete.com>, 11 Eylül 2012, 15:05)

²⁵ Oysa aşağıdaki gibi bir duyuru levhasında ya da benzeri ilanlarda-açıklamalarda sözcileyen “Belediye Başkanı” olarak, kendi şahsı adına değil, Belediye Başkanlığı adına “konuşmakta”, bir duyuru yapmaktadır:

(32) “*Bu çalışmalar Buca Belediyesi tarafından yapılmaktadır. Ercan TATI, Buca Belediye Başkanı*”.

Burada gerek sözcenin edilgen oluşu, gerek –*Dir* içermesi, gerekse de kişinin belirli 1. tekil kişi değil, belirsiz 3. tekil oluşu, bilginin kaynağının *E. Tatı* değil, kolektif (belirli tekil bir birey olmayan) bir kaynak olduğunun, *E. Tatı*’nın kendi adına konuşmadığının, kendine ait, kişisel bir gerçekliği ifade etmediğinin ve sadece aracı (aktarıcı) olduğunun, kişisel olmayan bir bilgi verdiğinin, sadece söyleyen olduğunun göstergeleridir. Burada *E. Tatı* sözcileyendir ama içeriğinin kaynağı değildir. Oysa (29) nolu sözcde ilanı veren Hasan Karabağ hem sözcileyen, hem de bilginin kaynağıdır. (32) nolu sözcde sözcileyen kendini, şahsını arkaya almakta, kurumsal kimliğini (“Belediye Başkanı” kimliğini) bireysel kimliğinin önüne çıkarmaktadır.

²⁶ 30 Ağustos Zafer Bayramı’na ya da kutlama törenlerine-etkinliklerine ilişkin bir bilgi verme, açıklama yapma, vb.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

olması bağlamsal olarak ortak bir alan; herkesin kendini içinde bulduğu bir evren, bir durum oluşturmaktadır.

Nihayet, kutlama etkinlikleriyle ve taşıdığı anlamla günler öncesinden gündeme girmiş olan güncel bir olgunun söz konusu olması da yine bağlamsal olarak mekansal-zamansal yakınlık sağlamakta, böylece mekan-zaman düzleminde mesafeyi ortadan kaldırmaktadır.

Sonuçta söz konusu olgunun niteliği; öznellik ifadesi dilsel öğelerin ve -Iyor'un kullanımı içeriğe somutluk kazandırmakta, söyleneni (anlatılanı) canlı kılmaktadır; hem içerikle, hem muhatapla, hem de mekan-zamanda yakınlık kurulmasıyla o an herkesin orada bulunduğu, her şeyin o an cereyan ettiği ve sözceleyenin kendisiyle aynı alanda yer alan muhatabına (kamuoyu, vb.'ye) hitap ettiği izlenimi oluşturmaktadır. Sanki sözceleyen muhatabına doğrudan temas etmekte, onunla kişisel, dolaysız bir ilişki kurmaktadır. Başka bir deyişle, sözceleyen muhatabıyla "ben-"sen" ilişkisi içindedir²⁷. Bu bakımdan, yukarıdaki sözcede hiçbir düzlemde dolaylılık, farklılık, ayrılık, sözcelemsel kopukluk yoktur: İçeriğin kaynağıyla sözceleme kaynağı aynıdır. İçeriğin üretilme yeri-zamanıyla söyleme yeri-zamanı aynıdır. Nitekim bu sözcede "söyleme" (*kutluyorum*)'nin kendisi aynı zamanda içeriği üretmedir zira sözcenin temel yüklemi "demenin yapmak olduğu"²⁸ bir edimfiilden (*kutla-*) oluşmaktadır²⁹.

(30) nolu sözcede sözceleyen gerçekte "bakan" ünvanını taşısa, bakan olarak bir açıklama yapsa bile, her şeyden önce, öncelikle kadınları ilgilendiren bir konuda, bir kadın (bakan) olarak pozisyon almakta, kadın haklarıyla ilgili "bir yasanın mimarı" olarak, "olay"ı kişiselleştirerek konuşmakta, kişisel (kendine ait) bir içerik ifade etmektedir. Bakan bir kadın olarak konu hakkında kişisel duygu ve düşüncelerini, yorumunu kişisel angajmanla, bir taraf olarak dile getirmektedir: "74 milyonun toplumun bilincinin güçlenmesi gerekiyor"; "zihinsel dönüşüm.... Ağrı Dağı'nı oynatmaktan bile zor"; "Kafalardaki zihinsel mayınları patlatmaya çalışıyoruz". Açıklamada bir bilgi verme, bilgilendirme yoktur (-Dir hiç kullanılmamıştır). Sözceleyen bir başkasının düşüncesini, sözünü aktarmamaktadır ve salt bir aktarıcı, aracı, sözcü konumunda değildir. Bilgi vermektense, kendi tutumunu, kişisel bir gerçekliği (düşüncüyü, projeyi) hayata geçirme niyetini sergileyerek gerçekleştirmek istediği hedef hakkında muhatabına (kamuoyuna) bir mesaj vermek, onu etkilemek, onda bir tutum, bir davranış geliştirmek, onu kendi pozisyonuna çekmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan, bir tür sahneleme, "olay"laştırma, öyküleştirme, "olay"

²⁷ "Ben" demek kaçınılmaz olarak bir "sen" in varlığını farz etmek, bir "sen" le ilişki içinde olup ona hitap etmek demektir.

²⁸ "Quand dire, c'est faire". J. L. Austin'in *How to do Things with Words* (1962) adlı eserinin Fransızca basımındaki adıyla.

²⁹ Oysa bu sözcede *kutlamaktayım* denilmez. Bununla birlikte, Türkçede *kutlamaktayız*, *kutlanmaktadır* ya da *kutlanmaktadır* kabul edilebilir görünmektedir. Ancak, bu son kullanımlarda sözce şimdiki zaman değil, "geniş zaman" değerine sahip olur. Başka bir deyişle, bu kullanımlarda "demek" "yapmak" değildir zira "söyleme"nin kendisiyle (salt söylemeyle, sözcelemeyle) o an orada bir olayın gerçekleştirilmesi söz konusu değildir; *kutlamaktayız* "şu an kutlamaktayız" anlamına gelmez. Oysa *Kutluyoruz*: "demek" (sözceleme) = "yapmak" (olay). Aynı şekilde, *Kınıyorum*; *kınıyoruz*; *Yemin ediyorum*; *ediyoruz*'da "demek" = yapmak'tır ama *Kınamaktayım/kınamaktayız*; ? *Yemin etmekteyim/etmekteyiz* 'da "demek" ≠ "yapmak".

Öyle görünüyor ki, -mAktA'nın edimfiillerle kullanımı ancak genelleştirmede ("geniş zaman"da), yani "deme"nin "yapmak" olmadığı durumlarda mümkün olmaktadır: Başka bir deyişle, kişi gibi zaman açısından da belirsizliğin, sözceleyen-içerik ilişkisi, kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde sözcelemsel kopukluğun olduğu durumlarda -mAktA edimfiillerle kullanılabilen ama sözcelemsel kopukluğun olmadığı (sözceleyen "ben" olarak "şimdi burada" konuştuğu, yani "söylemenin yapma olduğu") durumlarda bu tür fiillerle kısıtlamaya maruz kalmaktadır. Demek ki, -mAktA'nın edimfiillerle kısıtlamaya uğramasının nedeni sözcelemsel kopukluk belirten bir birim olarak böyle bir kopukluğu dışlayan edimfiillerle bağdaşmamasıdır. Yine de, -mAktA'nın edimfiillerle kullanım özellikleri için kesinlemelerde bulunabilmek için Türkçede edimfiillerin işleyişinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir.

Turkish Studies

anlatımı söz konusudur. Başka bir deyişle de, bir gazetecinin bir sorusu üzerine yapılan ve bir sohbet havasındaki bu konuşmada sözceleyen gazeteci üzerinden muhatabıyla (kamuyuyla) sen”-“ben” ilişkisi kurmaktadır. Sanki sözceleyen o an orada bulunan bir muhataba hitap etmektedir ve her şey o an orada herkesin (içeriğin kaynağı, sözceleme kaynağı, muhatap, dinleyici ya da okur) gözü önünde geçmektedir. Sözceleyen muhatabıyla doğrudan ilişki-temas halindedir. Dolayısıyla içeriğin kaynağı ve sözceleme kaynağı, içeriğin oluşturulma yeri-zamanı ve sözceleme yeri-zamanı ile içeriği alma yeri-zamanı aynıdır. Tüm bu olgular da sözceleyen-içerik ilişkisi, kişiler arası ve mekansal-zamansal ilişkiler düzleminde mesafeyi ortadan kaldırmaktadır.

(31) nolu sözcede sözceleyen aslında bir kuruluş olsa bile kolektif bir kişilik, kolektif bir sözceleyen olmaktan çıkarak bireysel bir kimliğe bürünmekte, tekil bir birey, belirli-özel bir kişi gibi davranıp içeriğe öznellik kazandırmakta, yükümlendiği, sorumluluğunu aldığı, angaje olduğu bir içeriği ifade etmektedir. Bu sözcede ilanı veren gerçekte bir siyasi parti olmakla birlikte ilan metninin altında ilan sahibi kurum olarak partinin adı belirtilmemiş, sadece ilan metni içinde partinin amblemi (ampul) ve parti liderinin portresi fon olarak kullanılmıştır. Böylece ilan doğrudan parti adına verilmemiş ve parti (kuruluş) ön plana çıkarılmamıştır. Dahası, “*Millet, fişlenmeye son verecek anayasa değişikliğine EVET diyor*” sözcüsüyle bir yandan dolaylı olarak parti “millet”le özdeşleştirilmiş, böylece bir kişileştirme yapılmış, parti “millet”in şahsında kişileştirilmiş, öte yandan, bir özneleştirme yapılmış, millet “özne” haline getirilerek ilan “millet”e mal edilmiş; her şey millete bağlanmıştır. “Millet” konuşmaktadır: “*Millet, [...] EVET diyor*”. Millet de bir bireye dönüştürülmüştür. Sanki bir kişi konuşmaktadır. İlanın hangi sebeple³⁰ verildiği ve ilanı veren partinin bu “olay”a yüklediği anlam-yorum³¹ (dil dışı bağlam) ilanın ilk sözcesindeki “vatandaş” sözcüğüyle birlikte düşünüldüğünde, “millet”in burada soyut bir topluluk olarak değil, bireylerden oluşan bir kişilik olarak görüldüğü; “tüm bireyler, her birey, her seçmen, milletin her ferdi” anlamında ve kolektiviteyi ifade “devlet”in karşısına konularak birey(sel)leştirildiği söylenebilir. Partinin milletle özdeşleştirilerek kişileştirilmesi ve milletin de bireyselleştirilmesiyle sözceleyen de kolektif bir kişilik (Parti) olmaktan çıkmıştır ve kişi(sel) olarak konuşan bireysel bir sözceleyene dönüşmüştür. Ve bu sözceleyen taraf tutan, öznel davranan, kendine ait bir görüş ifade eden biridir. Başka bir deyişle, sözceleyenin kendi oluşturduğu bir içerik söz konusudur. İçeriğin kaynağı, başka bir yerde-zamanda bulunan, başka bir yerde-zamanda bir içerik oluşturan biri, bir başkası (ayrı bir varlık olarak düşünülen parti) değil, sözceleyendir; partinin özdeşleştirildiği milletin şahsında özneleşen, kişileşen söyleyendir. Bu bakımdan, sözceleyen içeriğin kaynağıdır ve sözcenin içeriğiyle arasında mesafe yoktur.

Gerçekten de, ilanda bir bilgi verme, bilgilendirme; başka bir yer-zamanda bulunan bir başkası tarafından üretilen içeriğin sözceleyen tarafından başka bir yerde-zamanda bulunan bir muhataba sunulması, aktarılması söz konusu değildir. Sözceleyen bir aracı, aktarıcı değildir. Dolayısıyla, aracılık, dolaylı ilişki yoktur. Sanki yazılı bir ilan metninden ziyade bir karşılıklı konuşma, sözceleyenin bir muhataba doğrudan hitabı, muhatapla doğrudan teması, yani özneler arası doğrudan (birebir) bir ilişki vardır. Muhatap da seçmenlerdir ama tek tek seçmenlerdir, her seçmendir. Sözceleyen söylemiyle (-*Iyor*’a başvurarak) seçmeni etkilemeyi, onu istediğine getirmeyi, onu hedefi doğrultusunda teşvik etmeyi, onda bir tutum-davranış (referandumda “evet” demeyi) geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, sanki her şey bir arada, aynı yerde-aynı zamanda bulunan konuşucular arasında, onların gözü önünde cereyan etmektedir. Ve sanki sözceleyen o an orada bulunan birine o an orada cereyan eden bir “olay” anlatmaktadır. Sözceleyen muhatabıyla (kamuyuyla, seçmenle) “ben”-“sen” ilişkisi içindedir. Bu da kişiler arası ilişkiler düzleminde mesafeyi silmektedir. Niteliği (Referandum), yeri (sandık) ve tarihi (12 Eylül)

³⁰ 12 Eylül 2010 Referandumunu ile 12 Eylül 1980 Darbe Anayasası’nın bazı maddelerini değiştirme.

³¹ “Referandum ile “devlet”i “birey” (millet) karşısında koruyan, “vatandaş”ı (bireyi) değil, devleti merkeze alan Anayasa’nın bazı maddelerini değiştirmek.

belli (herkesin bilgisi dahilinde olan, herkesçe bilinen) güncel bir olay söz konusu olması ve bunları ifade eden terimlerin ilanda yer alması ayrıca bağlamsal olarak güncellik sağlamakta, “olay”ı güncelleştirmektedir (burada da *de-* edimfiili kullanılmıştır) Bunun sonucu olarak da mekansal-zamansal ilişkiler düzleminde mesafe ortadan kalkmaktadır.

Sonuç olarak, kurumsal metinlerde-söylemlerde –*Iyor* kullanılması “olay”ı canlı kılar, ona somutluk kazandırır, böylece gerek sözceleyenle içerik (içeriğin kaynağı), gerek sözceleyenle muhatabı arasında, gerekse de mekansal-zamansal ilişkiler bakımından “yak(m)laştırır”. Bu da kopukluğu, sözcelemsel mesafeyi ortadan kaldırır.

4.4. Akademik metinler-söylemler ve –*Iyor*/–*mAktA*

4.4.1. –*mAktA*’lı akademik metinler-söylemler

Araştırma-inceleme kitapları, makaleler, bildiriler, konferanslar, vaka-olgu sunumları (exposés), özetler (comptes rendus), vb. bilimsel metinler ile el kitapları, ansiklopediler, başvuru kaynakları, üniversite ders kitapları, vb. öğretimsel metinlerden oluşan akademik metinlerde-söylemlerde çoğunlukla –*mAktA* kullanılır:

(33) *Türkiye’de dilbilgisi ile ilgili araştırmaların yapılmasına en fazla katkıyı Türk Dil Kurumu sağlamaktadır. Türk Dil Kurumu bünyesinde, sadece Türkiye Türkçesinin değil, başka Türk lehçelerinin de dilbilgisine ait çeşitli konuların ele alındığı yayınlar yapılmaktadır.* (N. Demir, E. Yılmaz, *Türk Dili*, Grafiker Yay., Ankara, 2003: 32).

(34) *Dolayısıyla sözcük grubunun Koç Holdingi biçiminde olması gerekir. Fakat bunun yerine, aralarındaki anlamsal ilginin biçimsel düzeyde gösterilmediği iki sözcükten oluşan Koç Holding öbeği yaygınlıkla kullanılmaktadır.* (H. Gökdayı, “Yabancı Dillerin Sözcük Dizilişine Etkisi”, *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 2008 (2007): 281).

(35) *Urartular sulama tesisleri ile topraklarının verimini artırırlardı. Bugün mevcut olan bazı küçük göllerin (Keşiş Göl ve Gökçe Göl) Urartular tarafından suni olarak meydana getirilmiş oldukları kabul edilmektedir. Urartu Dönemi’nde hayvancılık da büyük trol oynamakta idi* (Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara, 1998: 249).

(36) *Yaylacılık yüzyıllardır süregelmektedir. Son yıllarda bu yaylalar turizm etkinliğine de sahne olmaya başlamıştır. Bugün Beydağları üstünde, geçici yayla evleri yanında modern dağ villaları da dikkati çekmektedir.* (Ana Britannica, “Beydağları” maddesi, Ana Yay., 1987, cilt 4: 90).

Bilimsel ve öğretimsel akademik metinlerde-söylemlerde –*mAktA*’nın tercih edilmesinin nedeni de çoğu zaman bu tür metinlerin-söylemlerin sözceleyenin sözcesinin içeriğiyle ve muhatabıyla arasına mesafe koymasıyla oluşturulmasıdır. Bireysel bir gerçekliğin, kişisel bir hikayenin, yani bir “olay”ın anlatılmadığı; olgu-vaka sunumu (exposé), durum saptaması (constat d’une situation); izah etme (explication), gösterme (démonstration), kanıtlama, doğruluğunu/yanlışlığını gösterme (justification); ortaya koyma, ortaya çıkarma (révélation), işaretleri, neden ve sonuçları verme, olgularla ilgili ayrıntıları verme, özetleme, bilgi verme, betimleme, tartışma (discussion), argümantasyon, kısacası, bir bilgilendirme, bir bilgi aktarımı yapılan³² bu tür metinlerde sözceleyen bir akademisyen, araştırmacı, bilimci, yazar, konunun uzmanı, vb., herhalükarda bir otoritedir. Sözceleyen şahsi kimliğiyle, bireysel bir kişilik, X kişisi

³² Bu tür metinlerde-söylemlerde neredeyse her zaman 3. kişide –*mAktA* ile birlikte –*Dir*’in kullanılır.

(*Ali, Ayşe*, vb.) olarak değil, bir otorite (*Ali Yazıcı; Ayşe Okur*, vb.), yani “bir başkası” olarak görünür, davranır (yazar, konuşur). Bir birey olarak salt şahsına ait, öznel, bireysel bir içeriği (düşünceyi, yargıyı, izlenimi, duyguyu, vb.) dile getirmez; bir çalışmanın, araştırmanın, incelemenin, vb.’nin sonuçlarını ya da herkesin gerçeğini (herkesin alanına giren bir bilgiyi), herhalükarda kaynağı bir özel şahıs olarak kendisi değil, bir başkası (araştırmacı, uzman, bilimci, ders kitabı yazarı, öğretici, vb.) olan, başka yerde-zamanda bir başkası tarafından üretilen bir bilgiyi iletir. Sözceleyen kendisini salt bir gözlemci olarak alır ve başkasının “görüş”ünü aktarır. “*Bunu ben söylemiyorum, araştırma, çalışma, inceleme, veriler, kuram, vb. söylüyor*”; “*X araştırmasına göre böyle*”; “*Şahsi fikrimi söylemiyorum, bireysel olarak konuşmuyorum*”; “*X çalışması ortaya koyuyor, böyle söylüyor, vb. ben de bu araştırma, çalışma, bu inceleme, vb.’nin söylediklerini, bulduklarını, bulgularını, verilerini, sonuçlarını size aktarıyorum*”, der. Akademik bilgisel metinlerde-söylemlerde *-mAktA* kullanımı sözceleyenin *Ben diyorum ki: “O (uzman[lar]), vb., araştırma, çalışma, inceleme, veriler, bilim, vb.) böyle-bunu diyor”* ya da “*Deniliyor ki “...”*”; özcesi, “*Otorite “...” diyor*” demesi anlamına gelir. Herhalükarda, sözceleyen genel bir bilgiyi, nesnel (kişisel olmayan) bir gerçeği sunar. Bu bakımdan, bu tür metinlerde sözceleyen kendisinden, öznel kişiliğinden bağımsız olarak ortaya konulan verileri dışarıdan gözlemleyen, saptayan ve aktaran biri, bir raportördür³³. Sözceleyen içeriğin kaynağı değildir. İçeriğin kaynağı bir başkasıdır.

Demek ki, *-mAktA*’lı bilimsel ve öğretimsel akademik metinlerde bireysel bir sözceleyen değil, bir topluluğun (bilim dünyası, araştırmacılar, yazarlar, uzmanlar, vb. topluluğu) mensubu olan kolektif bir sözceleyen söz konusudur. Sözceleyen bir kişi olsa bile kolektif (belli bir kişi, özel birey olmayan) bir kişiliktir zira özel kimlikli bir şahıs olarak değil, uzman, bilimci, kitap yazarı, vb. (*Ali Yazıcı; Ayşe Okur*) olarak, kolektif bir kimlikle, bu anlamda belirsiz bir kişilik olarak görünmekte; kendi adına (şahsi olarak) değil, bir otorite (bilim, araştırma, vb.) adına-olarak konuşmaktadır. Bu yüzden de, bu tür metinlerde-söylemlerde sözceleyen 1. tekil kişi olarak neredeyse hiç görünmez ve nadiren “ben” “diyerek konuşur”. Sözceleyen belli bir tekil kişiye göndermede bulunmayan belirsiz 1. çoğul kişi “biz”³⁴, daha sıklıkla da 3. belirsiz kişi (sujet impersonnel; (34) ve (35) nolu örnekler) olur³⁵. Bu tür metinlerde-söylemlerdeki *-mAktA*’lı sözcelerde sözceleyen 1. çoğul kişi “biz” ya da belirsiz 3. kişi olarak “konuşarak” kendisini geriye çeker, söyleminin (otoritenin) arkasında saklanır, böylece de kendisi birey olarak yiter. Öznelliğini arka plana atarak nesnel davranır.

Kolektif bir kişilik olan sözceleyen de tekil kişilere (tek tek bireylere; *Ali*’ye, *Ayşe*’ye, vb.) değil, kolektif bir muhataba, bir topluluğa (dinleyicilere, okuyuculara, kamuoyuna, vb.) hitap eder. Dolayısıyla, bireyler, şahıslar, tek tek kişiler olarak birbiriyle doğrudan teması olmayan; birbirini görmeyen, tanımayan ya da birbiriyle kişisel ilişki içinde olmayan, herhalükarda aynı yerde-zamanda olmayan (ve soyut bir ilişki içinde olan) soyut kişiler, kişilikler söz konusudur. Sözceleyenle muhatabı arasında “ben-“sen” ilişkisi yoktur. Bu da, kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde bir mesafe oluşturur.

³³ Bu sözcüğün alındığı Fransızcadaki her iki ana anlamıyla: 1. Rapor eden; gözlemlerde, tespitlerde bulunup kayda geçiren, özetleyen, sunan, raportör. 2. Başkasından aktaran (“rapporteur” eden). Bu ikinci anlamıyla da raportör aynı tabandan oluşturulan *reporter*, yani muhabir-haberci gibidir; bildiren, sunan, bilgi geçen, bilgi veren, aktaran kimsedir.

³⁴ Akademik metinlerde-söylemlerde 1. çoğul kişi “biz” “herkes”; “ben ve başka(s/lar)”; “bir başkası (otorite, vb.) olarak ben” anlamlarına gelir.

³⁵ Konuşucunun-yazarın 1. tekil kişi olarak hemen hiç görünmediği Türkçe akademik metinlerde-söylemlerde sözceleyeni (yazarı, konuşucuyu) belli bir şahıs, özel bir kişi, şahsi bir kimliği ile konuşan, “*Ben (diyorum ki ...)*” diyen biri olarak düşünmeyiz. Bu anlamda sözceleyen belirsiz, dolayısıyla kolektiftir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Elbette nadiren de olsa akademik metinlerde-söylemlerde (saptayabildiğimiz kadarıyla sadece sözlü söylemlerde-mülakatlarda) özellikle aşağıdaki örnekte olduğu gibi fiilin –mAktA ile 1. tekil kişide çekildiği ve 3. kişi çekiminin de –Dir’ sız yapıldığı kullanımlara da rastlanır:

(37) *Marmara depreminden beri rasathane sonuçlarını gözlemlemekteyim. Olası bir depreme karşı tüm birimler çalışmalarını dikkatle sürdürmekte* (bir deprembilimcinin bir gazetedeği mülakatından).

Olay anlatımının olmadığı, durum saptaması, gözlemlerini aktarma, açıklama, bilgilendirme yapılan bu metinde sözceleyen 1. tekil kişi olarak konuşsa da –mAktA kullanımıyla bilim adamı, uzman kimliğini öne çıkarmakta, böylece kişi olarak söyleminin arkasına saklanmakta, özel bir birey olmaktan çıkarak, kolektif bir sözceleyen hüviyetine kavuşmaktadır. Herhalükarda sözceleyen X kişisi olarak değil, bilim adamı, deprem uzmanı olarak konuşmakta, bu anlamda kişisel olmayan, kaynağı bireysel bir kişilik olarak kendisi değil, bir başkası olan bir içeriği dile getirmektedir. –mAktA kullanımı konuşmaya daha ciddi, gösterişli (“solennel”), konuşanın yetke (compétence)’sini ifade eden bir ton vermektedir. Bilgilendirme amaçlı bu metnin ikinci sözcesinde –mAktA’nın –Dir’ sız kullanılması (*sürdürmekte*) muhtemelen ilk sözcedeki –Dir’ sız kullanımla bir uyum sağlamak içindir. Bilindiği gibi, –Dir 3. kişi dışındaki kişilerde –mAktA birimi –Dir ile kullanılmaz: * *gözlemlemekteyimdir/gözlemlemektedir*, vb.

Sonuç olarak bilimsel ve öğretimsel akademik metinlerin üretimindeki bu sözcelemsel kopukluk özellikleri nedeniyle de bu tür metinlerde-söylemlerde mesafe belirteci olan –mAktA’nın kullanılması tercih edilir.

4.4.2. –Iyor’lu akademik metinler-söylemler

Ancak, bilimsel ve öğretimsel akademik metinlerde-söylemlerde sayıca çok daha az da olsa –Iyor kullanımları da görülür. Sözceleyen bu tür metinlere-söylemlere hakim olan mesafeyi kaldırmak istediğinde –Iyor’a başvurur:

(38) *Evrensel dilbilim yorumlarına destek sağlamak için, belli bir veri-tabanı incelemesine dayanmadan, Türkçe üzerine yorum yapmak birçok yanılığa yol açıyor. Bu yanlışlar daha çok İngilizce odaklı bulguların Türkçeye sorgulanmadan aktarılmasından ya da çevirisinden kaynaklanıyor.* (Demircan, Ö., *Türkçenin Ezgisi*, 2000: 225).

(39) *Zidanta kısa bir süre için kral oldu; Murşili’yi Hantili ile birlikte öldürdüğüne göre ve Hantili de uzun süre krallık ettiğine göre, kendisinin yaşlı iken kral olduğu anlaşılıyor* (Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara, 1998: 66).

(40) *19. yüzyılda sahnelenen oyunlardan çoğu bugün bize artık önemli ya da ilginç gelmiyor. Bu kuralın dışına çıkabilen tek yazar, oyunları bugün de ince bir güldürü anlayışıyla parıldayan Oscar Wilde’dir* (Temel Britannica, *Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ana Yay., İstanbul, 1993: 25).

(38)-(39) nolu sözcelerde olduğu gibi –Iyor kullanımıyla sözceleyen kişisel olmayan bir olgudan söz etse bile nesnelliği bırakır, kişisel davranır, öznel bir tutuma sahip olur, içeriği şahsileştirir, kendine mal eder, söylediğine angaje olur. Bir konuda (bir olgu hakkında) bilgi vermekle yetinmez, konu hakkında kişisel düşüncesini dile getirir, kişisel bir yargıda bulunur. Sözelimi (38) nolu sözcede olduğu gibi kişisel bir eleştiri yapar, (39) nolu sözcede olduğu gibi kişisel yorum-çıkarsama yapar³⁶, (40) nolu örnekte olduğu gibi kişisel bir beğeniye, duyguyu ifade

³⁶ İki defa “[...]’e göre” kullanarak varsayımlarda bulunur, işaretlerden kişisel sonuçlar çıkarır.

eder, vb. Herhalükarda, içeriği yükümlenir, “*Bunu (kişisel bir fikir olarak) ben diyorum*”, der. Kendisinin o an orada oluşturduğu bir içeriği dile getirir. Bu bakımdan, sözceleyen salt bir bilgi aktarımı yapan bir aracı, bir raportör, kolektif bir sözceleyen değil, doğrudan temas ettiği bir muhataba konuyu olay anlatır gibi anlatan bir kişi konumundaki bireysel bir sözceleyendir.

Demek ki, *-Iyor* kullanılan akademik metinlerde-söylemlerde tüm düzlemlerde çakışma, aynılık söz konusudur: Sözceleyenle içeriği üreten aynıdır (sözceleyen içeriğin kaynağıdır); içeriği üretme yeri-zamanı ve sözceleme yeri-zamanı aynıdır; sözceleyen sanki karşısındaki bir muhataba hitap eder³⁷, birine, *bir şeyler anlatır*, muhatabıyla “sen”-“ben” ilişkisi içinde olur. Akademik metinlerde *-Iyor* kullanımı her düzlemde bir yakınlaştırma sağlar, mesafeyi ortadan kaldırır.

Akademik metinlerde-söylemlerde *-Iyor* kullanımı hususunda asıl ilginç olanı, yukarıdaki türden bilimsel ve öğretimsel metinlerde-söylemlerde kullanımı kısıtlı olsa da ilköğretim ve lise ders kitapları gibi eğitimsel-öğretimsel kaynaklar ile çocuklara-gençlere yönelik el kitabı, başvuru kaynağı, vb. eğitimsel-öğretimsel metinlerde-söylemlerde bu birimin *-mAktA*’dan çok daha fazla kullanılmasıdır. Gerçekten de, 2011-2012 Öğretim Yılı’nda 5. Sınıflarda okutulan aşağıdaki ders kitaplarından bir tanesi dışındakilerde *-Iyor* kullanımları *-mAktA* kullanımlarından sayıca çok daha fazladır:

İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı. 2. Kitap

(Gülcan, M. G. ve diğ., Koza Yayın Dağıtım, Ankara, 2011):

***-Iyor* :118** ***-mAktA* : 56**

İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı

(Alacalı, O., Ada Matbaacılık ve Yay., Ankara, 2011):

***-Iyor* :218** ***-mAktA* : 9**

İlköğretim Türkçe 5 Öğrenci Çalışma Kitabı

(Alacalı, O., ADA Matbaacılık ve Yay. San., Ankara 2011):

***-Iyor* :101** ***-mAktA* : 3**

İlköğretim Matematik Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı. 2. Kitap 5

(Öğün, V., Pektaş, Y., Serçifeli, Z., Öğün Yay., Ankara, 2011):

***-Iyor* :48** ***-mAktA* : 17**

İlköğretim Fen ve Teknoloji Ders Kitabı 5

(Şahin, S. ve diğ., S.E.K. Yay., Ankara, 2011):

***-Iyor* :68** ***-mAktA* : 16**

İlköğretim Trafik Güvenliği 5 Ders Kitabı

(Karaca, Ö., Bayram, Ö., Koza Yayın, Ankara, 2011):

***-Iyor* :46** ***-mAktA* : 3**

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5

(Ünal, M., Doku Yay., Ankara, 2011):

³⁷ Bkz: (40) nolu sözcüde “*bugün bize*” kullanımı.

–Iyor :113

–mAktA : 212

Esasen, gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, ders kitapları, vb. hem öğretimi, hem de eğitimi hedefleyen materyallerde iki olgu geçerlidir:

a. Öğretimsel-eğitimsel (birincil olarak öğretimsel, ikincil olarak eğitimsel), yani öğretme-bilgilendirme odaklı; konu anlatımı yapma, edilgen konumdaki öğrenciye (hazır) bilgi(yi) verme (sunma), böylece soyut teorik bilgileri ezberletme üzerine kurulu metinlerde-söylemlerde (örneğin, yukarıdaki *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 5* ders kitabında) –mAktA kullanımı ağırlıklıdır.

b. Eğitimsel-öğretimsel (birincil olarak eğitimsel, ikincil olarak öğretimsel), yani eğitme-öğrenciye bir yeti, beceri, davranış, tutum geliştirme odaklı; hazır bilgiyi sunarak öğretmek, böylelikle öğrenciyi edilgenleştirmek yerine onu etkin kılarak deneme-sınama, uygulama, araştırma, üzerinde düşünme, akıl yürütme, ilişki kurma, anlama, kavrama yoluyla bilgiye kendisi ulaşmayı, bilgiyi kendisi keşfetmeyi ve edinmeyi öğretme üzerine kurulu metinlerde-söylemlerde –Iyor kullanımı çok daha fazladır³⁸.

Günümüz ilköğretim ders kitapları temel olarak bu ikinci metin türüne girmektedir ve bu ders kitaplarında –mAktA'dan çok daha fazla –Iyor kullanılması bu tür ders materyallerinin anılan niteliğinin sonucudur. Eğitimsel hedefin öğretimsel hedefin önüne geçtiği ve bu hedefi gerçekleştirmek için de öğretmenin öğrenciyle doğrudan temas-kişisel bir ilişki kurmasına dayalı bir iletişim stratejisi benimsendiği; bu stratejinin temelini de etkileşimli (enteraksiyonel) ve etkin kılan (enteraktif) bir ilişki oluşturduğu; uygulamada (sınıfta) konuşucular (öğretmen-öğrenci) arasında her tür mesafeyi ortadan kaldırarak yakınlaşmayı sağlayan, onları işbirlikçi (“complice”) kılan etkileşimli bir dilsel etkinlik (karşılıklı, diyalogal sözel etkinlik), “sen-“ben” ilişkisi gerektiği; –Iyor da bu nitelikte dilsel etkinliği-ilişkiyi gerçekleştirmeyi sağlayan bir birim olduğu için ders kitaplarında çoğunlukla bu birim kullanılır:

(41) Çiçeği saran renkli ve kokulu yapraklara taç yapraklar **diyoruz**. (Şahin, Ş. ve diğer., *İlköğretim Fen ve Teknoloji Ders Kitabı 5, 2. Kitap*, Semih Ofset ve S.E.K. Yay., Ankara, 2011: 147).

(42) Aşağıda gördüğünüz pankart bir sivil savunma kulübünün depreme karşı okuldaki öğrencileri bilgilendirme çalışmasını **konu alıyor**. Sloganları inceleyiniz. (Gülcan, M. G., *İlköğretim Sosyal bilgiler 5 Ders Kitabı 1. Kitap*, Koza Yay., Ankara, 2011: 82).

(43) Çevrenizdeki grup ve kurumların hepsi aynı öneme mi sahiptir? Bunlar yaşamınızı hangi oranda **etkiliyor**? Aşağıdaki fotoğrafları inceleyerek ilgili soruları cevaplandırınız (Gülcan, M. G., *İlköğretim Sosyal bilgiler 5 Ders Kitabı 1. Kitap*, Koza Yay., Ankara, 2011: 14).

(44) 19. sayfada verilen kanalların programlarından yararlanarak aşağıdaki problemleri, problem çözme sürecine uygun olarak çözüünüz.

Selin TV-1'de saat 18.00'de başlayan yarışma programını seyretmek için televizyonu **açıyor**. 1 saat 5 dakika sonra ise TV-2 kanalını **açıyor**. Bu kanalda hangi program başlamıştır? (V. Ögün ve diğer., *İlköğretim Matematik Ders ve Çalışma Kitabı*, 1. Kitap, 21), Ögün Yay., Ankara, 2011: 21).

³⁸ Bu ayırım (öğretimsel-eğitimsel metinler-söylemlerde ağırlıklı olarak –mAktA; eğitimsel-öğretimsel odaklı metinlerde-söylemlerde ağırlıklı olarak –Iyor kullanılması) genel olarak akademik metinlerin-söylemlerin bir özelliği gibi görünmektedir ama daha sağlıklı bir sonuca varmak için bu tür metinlerin (özellikle ders kitaplarının) sistematik ve ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir.

-Iyor’lu eğitimsel-öğretimsel metinlerde kuşkusuz sözceleyen gerçek bir konuşucu, gerçek bir tekil kişi, özel kimlikli-belli bir birey değildir ve gerçek bir karşılıklı konuşma ilişkisi, etten kemikten iki kişi arasında “ben”- “sen” ilişkisi; doğrudan-kişisel bir temas sözkonusu değildir. Sözceleyen (yazar) muhatapla (öğrenciyle) aynı yerde-zamanda yer almaz. Gerçek bir kişisel öykü, bir kişisel yaşantı, baştan geçen bir olay, durum, yani gerçek bir olay anlatımı yoktur. Ancak, bu tür metinlerde-söylemlerde bilimsel ve öğretimsel metinlerin tersine salt bilgi verme, bir bilgilendirme; başka bir yerde-zamanda bulunan bir aracının bir muhataba bilgi aktarması da söz konusu değildir. Tersine, sınıf ortamındaki öğrencilerin “yaşamaları” amaçlanan senaryolar, sahneler oluşturulması, durumlar yaratılması, dramatizasyon (oyunlaştırma) yapılması, oyun oynar gibi sunma söz konusudur. Bu bakımdan, “olay”laştırma, öyküleştirme vardır. Eğitimsel-öğretimsel metinlerde sözceleyen gerçekte yazar da olsa aslında öğretmen pozisyonundadır. Muhatabı da soyut okuyucu-dinleyici değil, somut bireyler olarak öğrencilerdir, sınıftır. Ders kitabının yazarı kendini kişileştirir (öğretmen pozisyonuna girer) ve sanki karşısında kendisiyle aynı yerde-zamanda bulunan gerçek kişiler, konuşucular, tek tek tanıdığı öğrencileri, sınıfı varmış gibi, onlarla karşılıklı bir sözel etkinlik içindeymiş, o an orada onlarla ve onlara konuşuyormuş, onlarla doğrudan temas, kişisel bir diyalog, kişisel bir ilişki içindeymiş gibi davranır (metni-söylemi oluşturur), “ben-“sen” ilişkisi kurar³⁹. (41)-(44) nolu sözcelerde kullanılan “*diyoruz*”; “*inceleyiniz*”; “*aşağıda gördüğünüz*”; “*çevrenizdeki*”; “*yaşamınızı*”; “*Aşağıdaki fotoğrafları inceleyerek*”; ya da “*cevaplandırınız*”; “*19. sayfada verilen*”; “*aşağıdaki [...] çözünüz*”; “*biz buradayız*” gibi 1. ve 2. kişi kişi-aitlik, yer-zaman ifadeleri ve emir ve soru sözceleri bu tasarımsal karşılıklı sözel etkinliğin, “ben-“sen” ilişkisinin varlığına işaret eder⁴⁰. Bu dilsel kullanımlarla sözceleyen kendini ve muhatabını kişileştirir, onunla kişisel bir ilişki kurar. Kişisel bir yaşantı anlatır gibi anlatır. Dolayısıyla bir birey, bir kişi pozisyonuna giren sözceleyen her şeyi bir kişinin (öğretmenin), yani kendi gözüyle, kendi bakış açısıyla anlatır. Bu anlamda, kişisel, öznel bir içerik ifade eder. Herhalükarda sanki iki gerçek kişi, konuşucu arasında o an orada cereyan eden bir sözel etkinlik vardır. Dolayısıyla hem sözceleyen-içerik ilişkisi; hem kişiler arası ilişkiler, hem de mekansal-zamansal ilişkiler düzlemlerinde ayrılık, uzaklık, mesafe ortadan kalkar.

-Iyor’lu eğitimsel-öğretimsel metinlerin-söylemlerin bu sözcelemsel özelliği sadece ilköğretim ders kitaplarında değil, aynı zamanda çocuklara yönelik diğer tür bilgilendirici, eğitici, anlatsal, yardımcı materyallerde de görülür:

(45) *Yolcu gemileri çok büyüktür. Eskiden insanlar başka bir ülkeye gitmek istediklerinde gemiyle yolculuk etmek zorundaydılar. Günümüzde ise*

³⁹ Karşılıklı konuşma ilişkisi literatürde gerçek iki konuşucu arasındaki karşılıklı sözel alışveriş, gerçek bir söz üretme, konuşma edimi (interlocution) olarak tanımlanır. “Sen”-“ben” ilişkisi ise, çoğu zaman gerçek iki konuşucu (interlocuteurs) arası sözel bir karşılıklı sözel etkinliğe denk gelse de somut bir söz üretimini değil, soyut bir dilsel ilişkiyi belirtir. Bu ilişki, gerçek bir karşılıklı konuşma olsun olmasın, sözceleyenin sanki bir muhatapla karşı karşıyaymış, onunla doğrudan temas halindeymiş ve karşılıklı sözel etkinlik içindeymiş (onunla ve ona konuşuyormuş) gibi tasavvur ederek dilsel etkinlikte bulunması anlamına gelir. Bu anlamda, “Sen”-“ben” ilişkisi gerçek iki konuşucu arasında gerçek bir konuşma olup olmaması değil (gerçek bir konuşma olabilir de, olmayabilir de), sözceleyenin biriyle (“sen”le) konuşuyormuş gibi düşünüp dilsel etkinlikte bulunması, bireysel bir muhatapla “ben”-“sen” ilişkisi içinde olmasıdır. Bu bakımdan, gerçek iki konuşucu arasındaki her karşılıklı konuşma, diyalog, kişiler arası konuşma (interlocution) konuşucular arası bir ilişki içermeyebilir. Örneğin bir siyasetçi bir mülakat esnasında karşısında kendine soru soran ve kendisini dinleyen bir haberci bulunsa bile, onunla ve ona konuşmayabilir, onunla karşılıklı konuşma ilişkisi içinde olmayabilir (kamuyona, halka, vb. hitap edebilir; bkz: (30) nolu örnek). Ya da kendi kendine konuşmalarda sözceleyen gerçek bir konuşucu ile karşılıklı bir sözel etkinlikte bulunmasa bile bir başkasıyla (kendindeki diğer benle) konuşuyormuş gibi yapar, yani “sen”-“ben” ilişkisi içinde olur.

⁴⁰ Bu metinlerde-söylemlerde *yapınız* türü emir ya da *gördünüz mü?*; *Siz de fark ettiniz mi?*; *Değil mi?*; *Ne dersiniz?* türü soru ya da *Siz de gördünüz* türü söylemi kişiler arası enteraksiyonel sözel etkinliği düzenlemeyi sağlayan, herhalükarda muhatapla (öğrenciyle) karşılıklı konuşma ilişkisini belirten dilsel kullanımlara sıkça başvurulur. Oysa inceleme-araştırma, vb. ile üniversite ders kitapları, vb. metinlerde-söylemlerde bu tür kullanımlara rastlamadık.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

yolculuklar daha çok uçakla yapıyor, yolcu gemileri çoğunlukla gezi amacıyla kullanıyor (Little, K. Ve Thomas, A., *Havada, Karada, Suda*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları Çocuk kitaplığı 17, Tübitak Yay., Ankara, 1998 (3 .bas.): 54).

(46) *Karşılarındaki düşman saklanmıyor, meşaleler yakarak kendini gösteriyor. Sessizce oturup gizlenmiyor aksine marşlar, nidalarla biz buradayız diye haykırıyor. Bizanslılar için gerçekten zor bir durum!* (Tezçakar, B., *Dahi Fatih'in Muhteşem Fethi*, Eğlenceli Tarih, Tümaş Yay., İstanbul, 2009 (2006): 102).

Sonuç olarak, bilgilendirme yapılan her türlü bilimsel, öğretimsel, eğitimsel akademik metinde-söylemde mesafeyi kaldırmak, sözcenin içeriğiyle ve muhatabıyla dolaysız bir ilişki kurmak için sözceleyen *-Iyor*'a başvurur. Genel bir gerçekten (apaçık bir bilgiden) söz etse bile, diğer dilbilgisel yapılar (1. ve 2. çoğul kişi-aitlik, yer-zaman birimleri, emir ve soru sözceleri yanında) *-Iyor* kullanımıyla nesnellığı bırakır, kendini kişileştirir, içeriği şahsileştirir, kendine mal eder, yükümlenir, öznel bir tutuma sahip olur, özel-belli bir birey gibi “konuşur”, anlatır. Sanki “olay”laştırır, her şeyin herkesin gözleri önünde o an orada cereyan ettiği duygusunu yaratır. Muhatabı ile aynı yerde-zamanda bulunduğu ve onunla doğrudan temasta olduğu, muhatabıyla “sen-“ben” ilişkisi kurduğu izlenimi verir. *-Iyor* kullanımı güncel bir durum-olay oluşturmayı, anlatılanı canlı, somut kılmayı sağlar.

5. Toparlama

-Iyor ve *-mAktA*'nın sözceleme belirticileri olarak işleyişlerini en özellik ortaya koyucu (en karakteristik) kullanımlarıyla inceleyen bu çalışmada ortaya konulan ve bu iki birimin burada incelenen farklı metin-söylem türlerindeki çeşitli kullanımları için ortak (genel); her biri başka bir boyuta göndermede bulunan ama birbirini tamamlayan özellikleri toparlanacak olursa:

5.1. *-Iyor* ve *-mAktA* kullanımıyla iki ayrı sözcelemsel “sahneleme” (mise en scène énonciative) yapılır.

a. *-Iyor*'la “**olay**” anlatımı yapılır; sözceleyen olaylaştırarak, olay anlatır gibi sunar, “olay”lar olarak sahneler, öyküleştirir (bir öykü, belli bir “olay”, “olay” kişileri [özel karakterler], olayın geçtiği belirli bir yer ve zaman vardır).

-mAktA'yla ise olay anlatımı yapılmaz, “**konu anlatımı**” yapılır; sözceleyen kişisel olmayan bir hususta bir bilgi verir; aktarmayla bilgilendirir. Bu bakımdan, *-Iyor*'la sözceleyen bir **anlatıcı** (narrateur), *-mAktA*'yla bir **sunucu** (présentateur), bir raportördür (kaydeden ve bildirendir)⁴¹.

b. *-Iyor*'la sözceleyen olup biteni içeriden biri, “içeriden bir göz” olarak anlatır. Kişisel bir gerçekliğin anlatımı söz konusu olduğu için sözceleyen “olay” yerinde ve kişileri arasındaymış,

⁴¹ Kuşkusuz, *-Iyor*'la da bir bilgi verilebilir ya da, tersine, *-mAktA* da olay ifade eden bir fiille kullanılabilir. Ancak, şöyle bir benzetme bu durumlarda bile ilk biçimbirimin olay, ikincisinin konu anlatımı için kullanıldığının geçerli olduğuna işaret eder:

-Iyor'la anlatım televizyonda dizi film, belgesel gösterimi, bir canlı yayın, vb. gibidir; sadece bir öykünün anlatıldığı, dizi film, vb.'de değil, bir konunun tartışıldığı, bir konu hakkında bilgilendirme yapılan bir bilimsel, vb. toplantı canlı yayımlandığında, bir manzara sunulduğunda, duygusal (duygularla ilgili) bir husustan söz edildiğinde ya da bir belgesel yayını esnasında bile anlatılan her şey “olay” niteliğine bürünür, olay anlatır gibi anlatılır; izleyici o an orada bir olay cereyan ediyormuş ve kendisi de olay yerindeymiş ve olayı canlı canlı izliyormuş duygusuna kapılır.

-mAktA ise televizyondaki haber bülteni gibidir: Haber bültenlerinde olaylardan söz edilse bile yapılan şey olayın kendisini canlı sunmak, anlatmak değil, olayın bilgisini vermek (olay hakkında bilgi vermek), daha önce ve başka bir yerde meydana gelmiş bir olayı başka bir yerde-zamanda bulunan birine sonradan haber vermek, bildirmektir. İzleyici hiçbir şekilde kendini olay yerinde ve esnasında hissetmez.

Demircan (2005: 106)'ın *-Iyor*'un “devinim”, *-mAktA*'nın “durum” belirttiği belirlemesi bu çerçevede düşünüldüğünde anlamlı hale gelir: Olay = devinim; olay olmaması = durum.

Turkish Studies

başka bir deyişle, olayların geçtiği “sahne”de yer alıyormuş, “sahne”yi içeriden görüyormuş gibi sunar. Her şey olup biteni yaşayan birinin gözüyle anlatılır.

–*mAktA*’yla ise, sözceleyen her şeyi dışarıdan biri, “dışarıdan bir göz” olarak sunar. “Sahne”yi (şahsından bağımsız bir veriyi, durumu, olguyu, vb.) uzaktan (üstten, tepeden, karşıdan) gören (seyreden, gözlemleyen, vb.) biri olarak aktarır.

c. –*Iyor*’la sanki “canlı yayın” yapılı; sanki her şey o an orada ve herkesin gözleri önünde meydana gelmektedir ve her şey cereyan ederken anlatılmaktadır.

–*mAktA*’yla ise sanki banttan yayın (sonradan sunma) yapılı; daha önce cereyan etmiş bir “olay” gösterilir. Dolayısıyla sanki olup biten oluyorken değil, sonradan sunulur.

5.2. –*Iyor* ve –*mAktA* kullanımına bağlı olarak içerikle ilişki, kişiler arası ilişkiler ve mekansal-zamansal ilişkiler farklı tasavvur edilir, farklı sunulur

–*Iyor*’la sözceleyen içeriğin kaynağı (üreticisi, oluşturucusu) olarak kendini görür. Onun için içeriği yükümlenir, üstlenir, sorumluluğunu alır. Oysa –*mAktA*’yla sözceleyen içeriğin kaynağı olarak bir başkasını görür, içeriği ve içeriği yükümlenmez, üstlenmez. İçeriği sadece aktarır.

–*Iyor*’la içeriğin kaynağıyla sözceleme kaynağı aynıdır ve sözceleyen içeriğin kaynağıyla ve muhatabıyla doğrudan teması-kişisel ilişkisi vardır (üçü de aynı yerde-zamandadırlar). Oysa –*mAktA*’yla sözceleyen ile içeriği üreten farklıdırlar. İçeriği üreten, sözceleyen ve muhatabın her biri başka yerde-zamandadırlar, bunlar arasında doğrudan bir temas-kişisel bir ilişki yoktur.

–*Iyor*’la içeriği oluşturma yeri-zamanı, sözceleme yeri-zamanı ve alma yeri-zamanı çakışır (aynıdır). Sözceleyen, içeriği oluşturan ve muhatap), sanki o an oradadırlar ve herşey o an orada herkesin gözü önünde olmaktadır. –*mAktA*’yla ise, oluşturma, sözceleme ve alma yeri-zamanı farklıdır. Sözceleyen başka bir yerde-daha önce oluşturulmuş bir içeriği (olmuş bir “olay”ı) daha sonra ve başka bir yerde bulunan muhatabına aktarır.

5.3. –*Iyor*’la birey(sel bir kişilik), kendi adına “konuşur”; –*mAktA*’yla otorite “konuşur”

–*Iyor*’la **kişi** “konuşur”. Kişi **bireysel bir** sözceleyen, bireysel bir kişilik olarak ve kişisel olarak, kendi şahsı adına (“ben” olarak-diyerek) “konuşur”.

–*mAktA*’yla kişi “konuşmaz”, **otorite** “konuşur”; **kolektif bir sözceleyen** (soyutlaştırılmış kolektif bir kişilik)⁴² sözceler; kolektif sözceleyen **bir başkası** olarak konuşur”.

5.4. –*Iyor*’la öznel-şahsi bir içerik ifade edilir, –*mAktA*’yla nesnel-şahsi olmayan bir içerik sunulur

–*Iyor*’la sözceleyen kişisel bir gerçekliği, kendine ait entelektüel ya da duyuşsal bir içeriği dile getirir, *kendini (kendi düşündüğünü, vb.)* ifade eder.

–*mAktA*’yla sözceleyen bir başkasının gerçeğini; kolektif-belirsiz bir başkasının ürettiği (herkesin, bir kurumun, kurum temsilcisinin, bir araştırma(cı)nın, vb.’nin ortaya koyduğu) bir bilgiyi aktarır. –*mAktA*’yla sözceleyen kendini ifade etmez, bir başkasının içeriğini ifade eder.

⁴² Kurum, vb; uzman, vb., “biz” (grup, herkes), “o” (belirsiz bir 3. kişi ya da her şeyin “kendi kendine anlatıldığı” [Benveniste 1966: 241] izlenimi veren bir “olmayan kişi” [Benveniste 1966: 231]). Nadiren 1. tekil kişi olarak görüldüğünde bile özel kimlikli bir kişi olarak salt şahsı adına (“ben” olarak) değil, bir başkası (uzman, otorite, vb.), yani aslında “o” olarak konuşur.

-Iyor'la sözceleyen: *Bunu ben diyorum (diyen benim)*". Ya da: *Ben diyorum ki: "Ben söylüyorum; bence; bana göre, bana sorarsan, vb."*, der.

-mAktA'yla sözceleyen: *Bunu ben demiyorum, başkası diyor (bunu diyen ben değilim) ya da: Ben diyorum ki: "O söylüyor; ona göre, onun söylediğine göre, vb."*; *Ben diyorum ki: "deniliyor ki (o diyor/onlar diyorlar/siz diyorsunuz/biz diyoruz/herkes diyor/biri(leri) diyor ki "... """, der.*

5.5. -Iyor'la dolaysız anlatım, -mAktA'yla dolaylı anlatım yapılır

-Iyor'la sözceleyen doğrudan bağı olan bir içeriği kendisiyle aynı yer-zamanda bulunan muhatabına anlatır. Bu bakımdan, -Iyor'la her düzlemde dolaysızlık, dolayısıyla doğrudan anlatım vardır.

Oysa -mAktA'lı kullanımlarda sözceleyen başka bir yerde-zamanda üretilen bir içeriği (başkasının "söz"ünü) başka bir yer-zamandaki bir alıcıya bildirdiği, ilettiği için her düzlemde dolaylılık, dolayısıyla dolaylı anlatım vardır.

5.6. -Iyor'la diyalog ("ben"-“sen”) ilişkisi kurulur; -mAktA'yla “ben”-“sen” ilişkisi kurulmaz.

-Iyor'la bireysel sözceleyen yine bireysel bir muhatabı; -mAktA'yla kolektif bir sözceleyen kolektif bir muhatabı vardır.

-Iyor'la bireysel sözceleyen “ben” olarak” bireysel bir muhataba (özel bir kişiliğe) “sen” diyerek hitap eder. Yani sanki karşısındaki biriyle diyalog içindedir, sanki *onunla ve ona* “konuşur”, ona bir şeyler anlatır. Bu bakımdan, -Iyor'la diyalog, “ben”-“sen” ilişkisi vardır ve sözceleyen bir “konuşucu-anlatıcı”dır (konuşan ve anlatandır).

Oysa -mAktA'yla “sen”-“ben” ilişkisi kurulmaz. Kolektif bir sözceleyen yine kolektif bir muhataba (“siz”, belirsiz bir “o”, “herkes” ya da “olmayan [bir] kişi”ye) hitap eder. Aynı yerlerde-zamanlarda bulunan soyutlaştırılmış kolektif kişilikler söz konusu olduğu için aralarındaki ilişki de soyuttur ve sözceleyen muhatabıyla doğrudan teması, şahsi bir ilişkisi yoktur. Bu nedenle muhatabına doğrudan hitap etmez, onunla diyalog, “sen”-“ben” ilişkisi içinde olmaz. Sözceleyen bir “konuşucu-anlatıcı” değildir, aktarıcıdır.

5.7. -Iyor'la belirlilik, -mAktA'yla belirsizlik vardır.

-Iyor'la her şey sözceleyen “bura-şimdi”sinde (sözceleme alanında) cereyan eder ve her şey sözceleyen, onun bulunduğu yer-zaman referans alınarak, yani sözceleyene (“ben”), sözceleme yerine (“bura”)-zamanına (“şimdi”) göre kurulur. Bu sözceleme alanı sözceleyen ve muhatabı için ortaktır zira ikisi de aynı yer-zamanda yer alırlar. Oysa -mAktA'yla hiçbir şey sözceleyen alanı içinde cereyan etmez ve kişiler, yer-zaman doğrudan sözceleyene göre; o, onun yeri-zamanı referans alınarak kurulmaz.

Buna bağlı olarak, -Iyor'la her düzlemde (içerik, kişiler, yer-zaman) *belirlilik* (détermination), -mAktA'yla *belirsizlik* (indétermination) vardır. -Iyor'lu sözcelerde belli-özel bir hikaye, kişiler, bir zaman, yer (ifade eden öğelerin) var olması ve sözceleyen belli biri olması, buna karşılık -mAktA'lı metinlerde-söylemlerde özel bir öykünün, belli kişilerin, belli bir yer ve zamanın olmaması ve belirli bir kişi, yer-zaman belirten birimlerin azlığı bu yüzdendir⁴³. -mAktA'lı

⁴³ Gerçekten de, -mAktA'lı metinlerde-söylemlerde doğrudan sözceleyene, onun “bura şimdi”sine göre kurulan, bu bakımdan belirlilik taşıyan değerlere göndermede bulunan *ben-sen* gibi kişi belirleyicileri; *bur(da), şur(da)* gibi yer belirleyicileri ve *şu an(da), bu an(da), şimdi, bu sabah, bu akşam, bugün, yarın, dün*, vb. zaman belirleyicileri nadiren kullanılır, kullanıldığında da doğrudan sözceleyene göre kurulmayan değerleri ifade ederler (temel anlamları dışında bir

sözcelerin çoğu zaman edilgen 3. tekil kişide olması ve kişinin de belirsiz olması da yine belirsizlikle ilgili olmalıdır. Bu bakımdan *-Iyor*'un belirlileştirici (dolayısıyla yak(ın)laştırıcı, mesafe kapatıcı)/*-mAktA*'nın belirsizleştirici (dolayısıyla uzaklaştırıcı, mesafe açıcı) bir işlevi vardır⁴⁴.

5.8. *-Iyor* mesafesiz bitmemişlik; *-mAktA* mesafeli bitmemişlik belirtir

-Iyor kullanımı “olay”ı güncelleştirir; sözcileyenin günceline, şimdiki zamanına yerler. İfade edilen olgu gerçekte hangi zamanda meydana gelirse gelsin (sözcenin zamansal değeri ne olursa olsun), *-Iyor* anlatılana o an orada, sözcemele anında cereyan ediyormuş niteliği kazandırır, öyle bir algı yaratır. *-mAktA* ise olguyu sözcileyenin şimdiki zamanına yerlemez, anlatılana o an orada cereyan ediyormuş niteliği kazandırmaz, tersine sözcileyenin güncelinden çıkarır. Bu nedenle, sözcileyen güncel ve bitmemiş olguları ifade etmede *-Iyor* kullanır, güncel olmayan bitmemiş olguları ifade etmede *-mAktA*'yı kullanır. Bu bakımdan, *-Iyor* Türkçede mesafesiz bitmemişlik (non-accomplı de distanciation), *-mAktA* mesafeli bitmemişlik (non-accomplı de distanciation) birimidirler.

6. Sonuç yerine

-Iyor ve *-mAktA* birimlerinin gündelik hayattaki karşılıklı konuşmalar ve kendi kendine konuşmalar ile kurumsal ve akademik metinlerde-söylemlerdeki kullanımlarını sözcemele bir yaklaşımla inceleyen bu çalışma bu iki birimin kullanım özelliklerini ve ikisi arasındaki işlev farklılığını öznenin öznelliğini, pozisyonunu, tasarımlarını temel alan bir yorumlama önermekte ve geleneksel açıklamaların dışında belirlemeler sunmaktadır. Bununla birlikte, kısıtlı sayıda metin-söylem türündeki kısıtlı sayıda kullanımın yorumlanmasına dayanan bu çalışmada *-Iyor* ve *-mAktA*'nın işleyişini-işlevini açıklamak üzere yapılan belirlemelerin geçerliliği-doğruluğu hakkında kesinlemelerde bulunabilmek için bu iki birimin diğer tür metinler-söylemlerdeki (anlatısal metinler, medya kullanımları, şiirler, fıkralar, özetlemeler, dinsel metinler, vd.) çok çeşitli kullanımlarının; ayrıca, belirmesi olası yeni sorunlarla birlikte bileşik çekimlerdeki kullanım özelliklerinin de incelenmesi, temel hipotezin ve açıklamanın tüm kullanımlara genelleştirilebilirliğinin gösterilmesi gerekir. Bu bakımdan, bu çalışma bu iki birimin işleyişinin sözcemele açısından yorumlanmasına sadece bir giriş niteliğini taşımaktadır ve diğer metin-söylem türlerinin incelenmesiyle birlikte ortaya çıkabilecek yeni olgular-sorunlar çerçevesinde gözden geçirilmeye açık belirlemeleri içermektedir.

EK: SÖZCEMELE YAKLAŞIMI

Dil incelemelerinde iki ana kanaldan akan yaklaşımlara tanık olunur:

a. Dili kullanımdan soyutlayarak, yani öznenin ve bağlamdan (dil kullanıcılarından ve dili kullanım koşullarından) bağımsız soyut bir biçimsel dizge, teorik yapılar, özerk bir iç (sesdizimsel-biçimbilimsel-sözdizimsel) ilişkiler bütünü olarak ele alıp inceleyen yaklaşımlar;

anlama sahip olurlar). Oysa belirsizlik içeren birim ve yapılar (3. kişide edilgen kişisiz-kişisi belirsiz öznesi 3. kişi olan edilgen sözceler) sıkça kullanılmaktadır.

Bu bakımdan, *-mAktA*'lı metinde-söylemde kimin “dediği”, nerede “dediği”, ne zaman “dediği” ve kime “dediği” belli değildir. Başka bir deyişle, içeriği de sözcüyü de kimin ürettiği, nerede ürettiği, ne zaman ürettiği ve kime hitaben ürettiği bilinmez (metinde bunlara ilişkin bilgiler yer almaz). Oysa *-Iyor*'la kimin dediği, nerede dediği, ne zaman dediği ve kime dediği, yani kişiler, yer ve zaman bellidir.

⁴⁴ Muhtemelen *-mAktA*'nın biçimsel özelliklerinin bu belirsizleştirme işleviyle doğrudan ilişkisi vardır. Bilindiği gibi, *-mAktA* iki adlı birimden; hiçbir yüklem (zaman-görünüş-kip, kişi-sayı açısından) belirlemeye uğramamış bir fiilcil kavramı (kavramın “brüt”, “işlenmemiş” halini) ifade eden mastar eki *-mAk* ile salt niteliksel (kavramsal), mekansal-zamansal bir alanda yerlemeyi (localisation) ifade eden bulunma durumu *-DA*'dan oluşmaktadır. Başka bir deyişle, *-mAktA*'nın yüklem belirlemeye uğramamış haldeki iki kavramı bir araya getiren iki adlı birimin bileşiminden oluşan yapıyı “belirsizlik (içinde bulunma)” işlevi üzerine oturmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

b. Dili kullanım içinde yani bir durum içindeki konuşucuların etkinliği ile işlerlik kazandırılan bir dizge, bir kullanımlar bütünü olarak kabul edip özneyi-bağlamı merkeze alarak inceleyen yaklaşımlar.

Sadece geleneksel dilbilgisi değil, yapısalılık ve üretimsel dilbilgisi gibi biçimci dilbilim yaklaşımları da sırasıyla dil/söz ve edinç/edim ayrımlarıyla dili iki ayrı bileşene (kullanım öncesi soyut dil(bilgisi)/kullanım içinde dil) ayırarak ve dil incelemesinin nesnesi olarak sadece dili-edinci, yani soyut dili (dizgeyi) alarak onu kullanımdan; öznenen ve bağlamdan soyutlarlar. Dolayısıyla, bu yaklaşımlarda dil önceden hazır (önceden verilmiş) soyut dilbilgisel yapılar bütününden oluşan durağan bir dizge⁴⁵; bir *durum* (état) niteliğini alır ve bir etkinlik olarak incelenmez.

Dili insandan ve toplumdaki tümüyle soyutlayarak ele alan yapısalılığa ve üretimsel dilbilgisine bir tepki olarak gelişen sözceleme yaklaşımı ise:

- dili işleyiş halindeki bir dizge (bir kullanımlar bütünü), bir *etkinlik* olarak alır ve *bir etkinlik olarak dili, dilsel etkinliği* inceleme konusu yapar;

- dilsel etkinliği *bir durum içindeki bir öznenin* etkinliği olarak kabul eder;

- dilsel etkinliği sözceleyeninin bilişsel düzeyde gerçekleştirdiği soyut bir etkinlik, bir tasarımlama (Culioli 1990:14), bir anlamlama etkinliği (“activité signifiante”; Benveniste 1974: 217; Culioli 1990:26) olarak alır;

- bu etkinliği öznenin kendini, kendi konumunu, bulunduğu sözceleme durumunu temel olarak gerçekleştirdiği gönderimsel ilişkiler-değerler üretme (Culioli 1990:14), bu bakımdan da bir *sözceleme (sözce üretme) etkinliği* olarak niteler;

- sözceleme etkinliği (dilsel etkinlik) ile öznenin kavramsal bir içerik (contenu notionnel) ve özneler arası ilişkiler-değerler oluşturduğunu; böylece de sözcüyle ve sözcü üzerinden muhatabıyla bir ilişki kurduğunu varsayar;

- dilin işleyişinin; dilsel ürünlerin, kuruluşların şekillenmesinin (structuration); dilsel birimlerin kullanımlarının, işlevlerinin, anlamsal değerlerinin öznenin içerikle ve muhatabıyla kurduğu ilişkilerin niteliğiyle belirlendiğini varsayar; bu nedenle de, dilin işleyişini, dilsel olguları; dilsel kuruluşları, dilsel birimlerin işlevlerini, değerlerini öznenin içerikle ve muhatabıyla ilişkilerinin niteliğini, bunlara attettiklerini, bunlara ilişkin belirlemelerini, yani sözceleme öznesinin “görüş”ünü, “bakış”ını, bakış açısını (point de vue) kavramsal tasarımlamasını temel olarak açıklar, yorumlar;

- dolayısıyla, dili, dilsel etkinliği, bu etkinliğin öznesini, sözceleyeni, *sözceleyeninin öznelliğini* merkeze alarak inceler.

Demek ki, sözceleme yaklaşımının, sözcelemsel bir dil incelemesinin özünü *dilin işleyişini (işleyiş halindeki dili)*; bu işleyişi de *özneyi, sözceleyeni, sözceleyeninin etkinliğini* temel olarak açıklamak oluşturur. Başka bir deyişle, sözceleme, dili, dilin kullanımlarını temel olarak (dilin kullanımları ile), dilin kullanımlarını da *sözceleyeninin öznelliği* ile açıklamaktır. Ya da dil olgularını öznenin pozisyonunu merkeze alarak incelemektir. Sözceleme açısından, dilin işleyişinin

⁴⁵ Bu dizge üretimsel dilbilgisinde doğuştan getirilen, genetik bir kod, bir yeti; yapısalılıkta toplulukta hazır kolektif-toplumsal bir kod olarak hazır bir dilbilgisidir. Birey ya hafızasında hazır bir dilbilgisi (dilbilgisel yapılar, bilgiler, kodlar bütünü) ile doğar (üretimsel dilbilgisi), ya da dilbilgisini toplumda hazır bulur (yapısalılık). Herhalükarda, bu dilbilgisi bireyin belleğinde kayıtlı (doğuştan kayıtlı ya da sonradan yaşantıyla kaydedilen)*dır ve dil kullanımdan, dilin kullanıcısından, kullanım koşullarından, bağlamdan, dilsel etkinlikten bağımsız olarak vardır. Birey sadece bu hazır bilgiyi edimle faaliyete geçirir. Öyleyse dilbilgisi kullanımdan önce vardır. Varlığı ve işleyişi öznenen-bağlamdan bağımsızdır. Birey sadece edilgen olarak dili faaliyete geçirir, ona işlerlik kazandırır.

de, dil olgularının açıklanmasının da merkezinde dilsel etkinliğin öznesinin bakış açısı (bilgileri, niyetleri, algıları, vb.), “görüş”ü, tasavvuru, belirlemeleri, içeriği ve öznel arası ilişkileri nasıl düşündüğü, tasavvur ettiği, tasarımı yaptığı, yani sözcüyenin pozisyonu yer alır⁴⁶.

Sözcüyenin pozisyonu, sözcenin içeriğiyle ya da muhatabıyla kurduğu ilişkinin niteliği de bağlamdan bağımsız değildir. Sözcüyen, kendisini çevreleyen koşullardan; onun dilsel etkinliği de bağlamdan soyutlanamaz. Sözcüyen toplumsal-kültürel, fiziksel (mekansal-zamansal), entelektüel-duyuşsal bir gerçeklik içinde; olaylar, durumlar, kişiler arası ilişkiler, önbilgiler, beklentiler, yargılar ile mekansal-zamansal bir alandan oluşan gerçek ya da kurgusal, güncel ya da tarihsel bir bağlam içinde yer alır, dilsel etkinlikte bulunur. Bağlam sözcüyenin gönderimleme alanını (espace de référenciation), ufkunu, çevrenini oluşturur, tasarımılamalarını, belirlemelerini, dilsel etkinliğini koşullandırır: Ancak, dilsel etkinlik, nihayetinde, bir bilişsel tasarımılama, kavramsal oluşturma, yeniden kurma etkinliği olduğundan⁴⁷, dilsel etkinlikte de, dil incelemesinde de temel oluşturan sözcüyenin kendisinin dış gerçekliği (olguları, olayları, nesnelere, kavramları, kişileri, ilişkileri) nasıl “gördüğü”, tasarımıladığı, kavramsallaştırdığı; içeriği, kavramları, ilişkileri nasıl düşündüğü, bunlara kendisinin hangi özellikleri atfettiğidir⁴⁸.

KAYNAKÇA

- AKASLAN, Talat, **Sémio-syntaxe De L’Enonciation En Langue Turque**, Yayınlanmış Doktora Tezi (2002, Presses Universitaires Du Septentrion, Thèse à la Carte, Villeneuve), Tez Yöneticisi: Delplanque, A., Tours Üniversitesi, 1999, 468 s.
- AKASLAN, Talat, “Sözcüleme İşlemleri Kuramı Açısından ‘Şimdiki Zaman’”, ÖZSOY Sumru,, ERGUVANLI TAYLAN Eser (Yay.), **XIII. Dilbilim Kurultayı. Bildiriler**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2000, 37-45.
- AKASLAN, Talat, "-mAktA (VE -Iyor)", **Turkish Studies. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/4 Fall 2011, p.331-352, TURKEY
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1944026953_2_akaslantalat_t.pdf
- BENVENISTE, Emile, **Problèmes De Linguistique Générale, 1**, Gallimard, Paris, 1966.
- BENVENISTE, Emile, **Problèmes De Linguistique Générale, 2**, Gallimard, Paris, 1974.
- CULIOLI, Antoine, **Pour Une Linguistique De L’Enonciation. Opérations Et Représentations**, Tome 1, Ophrys, Paris, 1990.
- CULIOLI, Antoine, **Pour Une Linguistique De L’Enonciation. Formalisation et opérations De Repérage**, Tome 2, Ophrys, Paris, 1999a.
- CULIOLI, Antoine, **Pour Une Linguistique De L’Enonciation. Domaine Notionnel**, Tome 3, Ophrys, Paris, 1999b.

⁴⁶ Sözcüyen dilsel etkinliği ile bir içerik oluşturarak (yüklemsel ilişki ile) sözcüyle ve muhatablarıyla bir ilişki kurar, içeriğe ve muhatablarına ilişkin (niteliksel) belirlemeler, tasarımılamalar yapar, bir pozisyon belirler, bir tutum alır, içeriğe ve muhatablarına göre kendini konumlandırır. Dilin, dilsel birimlerin işleyişinde sözcüyenin pozisyonu belirleyicidir. dilsel etkinlikte; dilin, dilsel birimlerin işleyişinde belirleyici olan sözcüyenin bakış açısı, görüşü, özneliğidir.

⁴⁷ Sözcüyen bilişsel düzeyde, hem içeriği, hem muhatablarıyla ilişkilerini, hem zamansal-mekansal değerleri tasarımılar, kavramsal olarak oluşturur, kurar. Yani her şeyi kendine göre oluşturur, kendi gerçekliğini kurar.

⁴⁸ Bu olgu, dilsel birimlerin kullanımlarında, işlevlerinde, değerlerinde bağlamın belirleyici olmadığını ve sözcüyenin aynı bağlamda farklı ekler kullanabilmesini (farklı tasarımılamalar yapabilmesini) de açıklar.

-
- CULIOLI, Antoine,, **Variations Sur La Linguistique** (Entretiens Avec Frédéric Fau), Klincksieck, Paris, 2002.
- CULIOLI, Antoine, NORMAND Claudine, **Onze Rencontres Sur Le Langage et Les Langues**, Ophrys, Paris, 2005.
- DEMİRCAN, Ömer, **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri**, Papatya Yay., İstanbul, 2005 (1977).
- MOREL, Mary-Annick, YILMAZ, Selim, “Hypothese sur la valeur du suffixe ‘Dır’ en turc contemporain”, YILMAZ Arsun, YILMAZ Selim, MOREL Mary-Annick (editörler), **Vers une Grammaire Linguistique du Turc**, Multilingual Yay., İstanbul, 2004, 22-33.